

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Alen Palijaš

PLAVA I SMEĐA KNJIGA:

WITTGENSTEINOV SREDNJI PERIOD

I PROMIŠLJANJA O JEZIKU

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Davor Lauc, izv. prof.

Zagreb, ožujak 2016.

Sadržaj

Uvod.....	1
Početna razmatranja.....	2-5
<i>Plava knjiga</i>	5-6
a) Riječ.....	6-9
b) Jezične igre.....	9-12
c) Interpretacija (značenje).....	12-18
<i>Smeđa knjiga</i>	18-19
a) Prvi dio <i>Smeđe knjige</i>	19-23
b) Drugi dio <i>Smeđe knjige</i>	23-29
Zaključna razmatranja.....	29-30
Literatura.....	31-32

Plava i Smeđa knjiga: Wittgensteinov srednji period i promišljanja o jeziku

Sažetak:

Diplomski rad prikazuje Wittgensteinova promišljanja o jeziku u njegovu srednjem periodu na temelju *Plave* i *Smeđe knjige*. *Plava* i *Smeđa knjiga* su filozofska djela nastala na temelju Wittgensteinovih predavanja održanih tijekom dvije akademske godine na Sveučilištu u Cambridgeu koja obilježavaju njegovo konačno napuštanje stavova sadržanih u *Tractatusu logico-philosophicusu* i označavaju glavne crte filozofije jezika razvijenoj u njegovu kasnom periodu s *Filozofskim istraživanjima*. U *Plavoj knjizi* Wittgenstein se bavi filozofijom jezika i pokazuje na koje načine je naše korištenje jezika uvjetovano, ali i na koji način ga pogrešno koristimo. Tu prvi put razvija termin jezičnih igara prema kojoj uporaba jezika, a samim time i značenje, ovisi o kontekstu u kojem se on koristi. Metaforom obiteljske sličnosti pokazuje kako unatoč tome što mnoge jezične igre, jezično djelovanje, imaju mnoge sličnosti, ali nemaju onu jednu zajedničku osnovu stoga je pokušaj generalizacije i prikazivanja općenitosti osuđen na pogreške. Solipsističko stajalište pak pokazuje svoje propuste uvjetovane (samo) vlastitim iskustvom i pogrešnim korištenjem jezika. Sadržaj *Smeđe knjige* analizira se na isti način kao i sadržaj *Plave knjige*. U njoj Wittgenstein navodi primjere mnogih jezičnih igara i njihova "logika". U radu se prikazuju najznačajniji primjeri i njihovo objašnjenje.

Ključne riječi: Wittgenstein, srednji period, filozofija jezika, jezične igre, obiteljska sličnost, solipsizam

The Blue and The Brown Book: Wittgenstein's Middle Period and Thoughts on the Language

Abstract:

The master thesis shows Wittgenstein's thoughts on the language in his middle period on the basis of *The Blue* and *The Brown Book*. *The Blue* and *The Brown book* are philosophical works created on the basis of Wittgenstein's lectures held during the two academic years at the University of Cambridge that marked his final abandonment of the attitudes contained in the *Tractatus Logico-Philosophicus* and indicate the main features of the philosophy of language developed in his later period marked with the *Philosophical Investigations*. In *The Blue Book* Wittgenstein deals with the philosophy of language and shows the ways in which our use of language is conditioned, but also the way we incorrectly tend to use it. Here has he for the first time developed a term of language games according to which the use of the language, and thus the meaning, depends on the context in which it is used. With the metaphor of family resemblance he shows that despite many language games, language action, have many similarities, but there is no single common ground so the attempt of generalization and presentation of generality is sentenced on mistakes. Solipsistic attitude indicate shows its failures caused by (only) their own experience and misuse of language. *The Brown Book's* content is analyzed in the same way as the content of *The Blue Book*. In it Wittgenstein gives examples of many language games and their "logic". The thesis presents the most significant examples and their explanation.

Key words: Wittgenstein, middle period, philosophy of language, language games, family resemblance, solipsism

Uvod

Cilj ovog diplomskog rada je predstaviti Wittgensteinov srednji period koji je obilježen dvjema knjigama nastalim na temelju bilježaka s njegovih predavanja održanih na Sveučilištu u Cambridgeu u razdoblju od 1933. do 1935. Te dvije "knjige" objavljene su pod naslovom *Plava* i *Smeđa knjiga* te predstavljaju odmak od njegovih ranijih stavova koje je objavio u knjizi *Tractatus logico-philosophicus* i misaonom kretanju prema filozofiji jezika razvijenoj, između ostaloga, u *Filozofskim istraživanjima*. *Plava* i *Smeđa* knjiga nazivaju se i *Uvodnim studijama za Filozofska istraživanja*. Predmet ovog rada bit će ponajviše usmjeren ka prikazu Wittgensteinovih promišljanja o jeziku; njegovoj naravi, odrednicama i mogućnostima koji su opisani u *Plavoj* i *Smeđoj knjizi* i čiji će sadržaj tematski slijediti. Pri izradi ovog rada će se uz Wittgensteinove knjige koristiti i relevantni stručni tekstovi filozofa koji su se bavili izučavanjem Wittgensteinove filozofije.

Osnovna podjela diplomskog rada bit će četiri poglavlja; Početna razmatranja, *Plava knjiga*, *Smeđa knjiga* te Zaključna razmatranja. U prvom poglavlju Uvodna razmatranja biti će dani osnovni biografski podaci o Ludwigu Wittgensteinu, u kraćim crtama pojasniti razlika između njegovog ranog i kasnog perioda te ponajviše, u stručnim člancima manje istraživani, srednji period. Drugo poglavlje *Plava knjiga* u osnovnim će crtama pojasniti uvjete nastajanja *Plave knjige* nakon čega će uslijediti tri potpoglavlja s naslovima Riječi, Jezične igre i Interpretacija (značenje). Svako potpoglavlje idejno će slijediti samu knjige te će se ključna ideja navesti i pojasniti kao razrada navedene tematike. Treće poglavlje *Smeđa knjiga* će u osnovnim crtama pojasniti uvjete nastajanja *Smeđe knjige* nakon čega će uslijediti dva potpoglavlja koja slijede osnovnu podjelu *Smeđe knjige* na Prvi dio i Drugi dio u kojima će se prikazati glavni primjeri jezičnih igara i Wittgensteinovi stavovi oko tih navedenih jezičnih igara. U posljednjem poglavlju Zaključna razmatranja ukratko će se rekapitulirati glavne crte Wittgensteinove filozofije u njegovom srednjem periodu i njegova promišljanja o jeziku koje je čine odmak od njegova ranijeg perioda i jedinog izdanog djela *Tractatusa logico-philosophica* kojeg se u potpunosti odrekao promijenivši stubokom svoje stavove u kasnijem periodu u *Filozofskim istraživanjima*.

Početna razmatranja

Ludwig Wittgenstein¹ (Beč, 1889. – Cambridge, 1951.) je bio jedan od filozofa čije su misli uvelike obilježile 20. st. i imale velikog utjecaja na sam razvoj suvremene zapadne filozofije, kako analitičke tako i kontinentalne filozofije. Njegova filozofska misao je uvelike utjecala na razvoj Bečkog kruga kao i samog logičkog pozitivizma², filozofsko-znanstvenog smjera koji matematici i logici pridaje primat u razrješavanju filozofskih i znanstvenih pitanja pritom odbijajući metafiziku i svaku mogućnost neempirijske spoznaje kao smislene spoznaje, a ponajviše na razvoj analitičke filozofije u cjelini gdje se mora istaknuti njegov golemi doprinos u korijenima filozofije običnog jezika (ordinary language philosophy). Njegov se rad dijeli s obzirom na njegova dva najznačajnija dijela; s *Tractatusom logico-philosophicusom* na period tzv. "ranog Wittgensteina" i *Filozofskih istraživanja* koja označavaju period tzv. "kasnog Wittgensteina". Ta dva perioda su najviše istraživana, no postoji i slabije istraživani srednji period kojeg označavaju *Plava* i *Smeđa knjiga* koje se i nazivaju *Uvodnim studijama za Filozofska istraživanja* čime čine prijelazni oblik njegova mišljenja prema njegovom "kasnijem periodu".

Pitanje jezika oduvijek je zauzimalo značajno mjesto u filozofiji već od samih početaka europske filozofije u periodu Antičke Grčke gdje se *logosu*³ pridaje vrhovno mjesto kao što to čini Heraklit, pa preko Sokrata, Platona, Aristotela koji osim filozofskog mišljenja

---

¹ Do konačnog studija filozofije došao je preko tehničkog studija u Berlinu, studija aeronautike u Manchesteru što ga je dovelo do proučavanja matematike preko koje je došao do proučavanja logike i same filozofije kod Bertranda Russella kojeg mu je preporučio Frege.

Za više podataka o biografiji usporedi: Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010., "*Ludwig Wittgenstein*". (<http://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein/>), (07.05.2015.), te "*Ludwig Wittgenstein (1889-1951)*", (<http://www.iep.utm.edu/wittgens/>), (07.05.2015.).

² Bečki krug je bila filozofsko-akademska skupina čiji su se članovi sastajali i razmatrali ključna filozofska pitanja s namjerom da pokažu i istaknu kao jedinom smislenom znanstvenu stranu filozofije kojom se ona svodi na korištenje znanstvenih metoda i strogo provjerljivih činjenica u rješavanju filozofskih problema čime se, prema članovima kruga, oslobađa metafizičkih zavrzlama koje su činile najveći dio same filozofske misli što bi se ostvarilo u "ujedinjenoj znanosti". Osnova koja im je služila za iskazivanje ispravnosti takvog mišljenja su Wittgensteinov *Tractatus logico-philosophicus* i Russellova *Principia Mathematica*. Sam Wittgenstein nije bio stalnim članom Bečkog kruga, no sudjelovao je u raspravama u kojima je na kraju pokazivao drugačije stavove od onih koje su članovi kruga stvorili na temelju njegovog djela, doduše međusobna diferencijalnost u shvaćanjima istog filozofskog djela i time različiti pristupi obilježili su samo "unutarnji" krug Bečkog kruga i njegovih najaktivnijih članova. Značajni članovi uz osnivača Moritza Schlicka su bili Phillip Frank, Rudolf Carnap, Otto Neurath, Hans Hahn, Karl Menger, Kurt Gödel etc. Bečki krug je odigrao veliku ulogu u razvoju logičkog pozitivizma tj. logičkog empirizma, a samim time i analitičke filozofije.

Usporedi: Thompson, James M., *Wittgenstein on Phenomenology and Experience: An Investigation of Wittgenstein's "Middle Period"*, Bergen, Publications from the Wittgenstein's Archives at the University of Bergen. No 21, 2008.; "*Vienna Circle*", (<http://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>), (07.05.2015.); "*Vienna Circle*", (<http://www.iep.utm.edu/viennacr/>), (07.05.2015.);

³ I u samom logosu (λόγος) očituje s mnogostrukost značenja; zbor, promišljanje, objašnjenje, uređenost...

o jeziku razvijaju i ono lingvističko. Stoici su razvili velik dio analize gramatike kao glavnog dijela proučavanja samog jezika i njegove upotrebe u javnom životu dok je srednjovjekovna skolastičarska dijalektika razvila i odražavala većinu srednjovjekovne aktivne misli o jeziku. Ranonovovjekovni danski filozof Kierkegaard započeo je povrat filozofije ka proučavanju samog jezika nakon stoljetnog bavljenja poviješću same filozofije i ostalim granama filozofije. „U posljednjem je stoljeću filozofija jezika postala vodeće područje u filozofiji, posebno na engleskom govornom području.“⁴. Ključno mjesto u suvremenoj filozofiji jezika kao jednoj od grana filozofije zauzima upravo Ludwig Wittgenstein koji je svojim radom pokrenuo dvije suprotne grane proučavanja filozofije jezika – analitičku i kontinentalnu.

U Wittgensteinovoj filozofskoj misli ključno mjesto zauzimaju njegova promišljanja o jeziku koja su se mijenjala ovisno o razvoju njegove misli. Dok je u *Tractatusu* nastojao logičkim putem prikazati kako jezik odražava stvarnost jer riječi označuju direktno stvari, temeljem čega rečenica samo pokazuje odnose između tih stvari, u kasnijem periodu oslobađa se "krutosti" tog mišljenja te korištenju jezika pridaje veliku slobodu, ovisnu o kontekstu u kojem se koristi. Taj njegov otklon od prijašnjeg mišljenja na filozofskom polju razmatranja jezika nalik je onome koji je Ferdinand de Saussure učinio svojim *Tečajem opće lingvistike*⁵ na lingvističkom polju kada je svojim tezama napravio preokret u bavljenju jezikom⁶ te sa uvriježenih stajališta preskriptivističke lingvistike ukazao na vrijednost i nužnost deskriptivne lingvistike čime se uvelike promijenio sam diskurs promišljanja o jeziku.

Tractatus logico-philosophicus je njegova jedina filozofska knjiga koja je objavljena za njegova života⁷. Nastala je na temelju bilježaka koje je vodio tijekom Prvog svjetskog rata dok je bio oficir austro-ugarske vojske na Istočnom frontu gdje je za svoje zasluge bio i više

---

⁴ Devitt, Michael., Sterelny, Kim, *Jezik i stvarnost. Uvod u filozofiju jezika*. KruZak, Zagreb, 2002., str. 3

⁵ De Saussureov *Tečaj opće lingvistike* objavljen je posthumno tek 1916. tijekom Prvog svjetskog rata. Wittgensteinov *Tractatus logico-philosophicus* nastaje neovisno o njemu i iako imaju određenih sličnih ideja one su nastale neovisno bez saznanja o *Tečaju opće lingvistike*.

⁶ Doduše, nužno je napomenuti kako su Wittgenstein i de Saussure u svojim promišljanjima o jeziku posve razlikuju, dok de Saussure smatra kako postoji neka zajednička odrednica temeljem koje možemo povezati i označavati korijene neke riječi (npr. glava kao ljudska glava, glava čavla, glava zelja...), (kasniji) Wittgenstein smatra kako je sve tek stvar dogovora temeljem kojeg se svaka (bez potrebnog ishodišnog predmeta uz kojeg se dalje vezuju nove riječi temeljem sličnosti), čak i novostvorena riječ, može nastaviti koristiti u jeziku ako se prihvati njeno dogovoreno značenje ako se koristi u skladu s pravilima tog jezika. Obojica smatraju kako je jezik sklon promjenama i da je on aktivnost, a u svojim promišljanjima obojica su jezik uspoređivala sa šahom.

⁷ Za života je od filozofskog značaja objavio samo *Tractatus logico-philosophicus*, članak *Some Remarks on Logical Form* i pismo koje je objavljeno u kojem se odriče tog članka i stavova koje mu drugi filozofi/autori nameću svojim pogrešnim razumijevanjem njegovih stavova. Više u Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 20-21. Što se tiče nefilozofske tematike objavio je i njemački rječnik tijekom svojeg kratkotrajnog učiteljskog perioda u Austriji. Više u: Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010., str. 18-19.

puta odlikovan za hrabrost. *Tractatus* je usustavio dok je bio u talijanskom ratnom zarobljeništvu na Južnom frontu, a on je objavljen tek 1921. prvotno pod nazivom *Logisch-philosophische Abhandlung* na njemačkom jeziku kao prilog u *Annalen der Naturphilosophie* dok je na engleskom jeziku objavljen 1922. pod nazivom *Tractatus logico-philosophicus*⁸ koji je kasnije postao jedini naziv pod kojim se ovo djelo može pronaći u suvremenim izdanjima. *Tractatus* je 1929. na Sveučilištu u Cambridgeu podnio kao doktorsku disertaciju te mu je na temelju istog dodijeljena titula doktora znanosti.

U *Tractatusu* se izričito sistematskim pristupom od sedam ključnih propozicija i njihovim također numeriranim poddiobama pokazuje kako su se; „Pod nazivom filozofskih problema dosad [...] krili ili besmisleni pseudoproblemi ili smisaoni problemi, koji su u stvari naučni.“⁹, a ako su oni naučni tada se filozofija njima ne treba baviti jer nisu predmet njenog bavljenja. Filozofija unatoč tome ne nestaje budući da je ona aktivnost iznad svih znanosti, a njena svrha: „[...] nije utvrđivanje smisla pojedinih naučnih stavova, nego rješenje problema što čini neki stav smisaonim.“¹⁰, a sam *Tractatus logico-philosophicus* po Wittgensteinovom mišljenju¹¹ u sebi sadrži rješenje na sva filozofska pitanja te njime završava njegov prvi period bavljenja filozofijom nakon čega započinje njegov period u kojem se uopće izbjegavao baviti filozofijom te se prepustio bavljenju drugim stvarima poput poučavanja, vrtlarstva, arhitekture... Povratkom u Cambridge započinje njegov srednji period¹² u kojem se posvetio bavljenju filozofijom i predavanju studentima iz čega su na kraju proizašla *Plava i Smeđa knjiga*, kao rezultat stvaranja pomoćnog sredstva za razumijevanje njegovih predavanja, a u kojima „[...] je iznesena prva obrada njegove kasnije filozofije.“¹³.

Stilistički su *Plava i Smeđa knjiga* razmjerno nekoherentna djela s obzirom kako i s kojom namjerom su stvarana; ne sadrže uvod, sadržaj nije podijeljen po poglavljima, nema

---

⁸ Smatra se kako je za naziv *Tractatus logico-philosophicus* odgovoran G. E. Moore, smatrajući da bi ovaj naslov naglasio veličinu samog djela aludirajući na naziv Spinozinog *Tractatusa theologico-politicusa*. Više u: Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010., str. 17.

⁹ Petrović, Gajo, *Suvremena filozofija. Ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1979., str. 245.

¹⁰ Ibid. str. 246.

¹¹ Kao što Ayer navodi; „Vitgenštajn je 1919. godine verovao da je *Traktatus* dao konačno rešenje za sve probleme filozofije, ukoliko su oni bili rešivi, i otuda je svoju pažnju usmerio na druga traganja.“. Više u: Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010., str. 18.

¹² Doduše, neki filozofi poput Aspeitia i Jacquetta smatraju kako je Wittgensteinov srednji period u mnogo kraćem trajanju nego što to priznaje većina drugih filozofa, od 1929. do 1933. te bi time *Plava i Smeđa knjiga* spadale u njegov kasniji period. Smatram kako nisu u pravu te da se taj navedeni period ne bi smio ograničiti na toliko kratak period, period u kojem je Wittgenstein tek započeo predavati na Cambridgeu, a njegove filozofske misli još uvijek su bile bazirane na temelju *Tractatusa* kojeg tada polako napušta.

Više na: Aspeitia, Axel Arturo Barcel, „*Grammatical Necessity in Wittgenstein's Middle Period*“, (http://www.filosoficas.unam.mx/~abarcelo/PDF/Grammatical_Necessity.pdf), (07.05.2015.).

¹³ Baum, Wilhelm, *Ludwig Wittgenstein između mistike i logike*, Naklada Lara, Zagreb, 2006., str. 92.

nekog strogog zaključka kakav je uobičajen u knjigama znanstvenih sadržaja, a i sam je sadržaj često veoma razmješten unutar te jedne cjeline. Budući da su prvotno prezentirane kao diktati užem krugu studenata, tada se i same knjige kao proizvod zapravo obraćaju čitatelju kojeg navode na promišljanje, a ne na samo prihvatanje već predstavljenih ideja; „His custom was to dictate, stop for discussion, and continue dictation.“¹⁴. Budući da temeljem knjige diskusija s autorom, koja je dio majeučičkog umijeća, nije moguća, tada se nakon svakog danog primjera čitatelj mora zamisliti o značenju pročitanoj i suodnosa s drugim primjerima.

Wittgenstein nije dodijelio naziv ovim svojim diktacijama već su one dobile naziv; „[...] zbog boje omota u koje su [...] bile uvijene [...]“¹⁵, a samim time su kasnije i posthumno objavljene pod istim nazivom. Važno je napomenuti kako Wittgensteinova namjera nikako nije bila objavljivanje¹⁶ dotičnih "knjiga" već su one bile koncipirane samo za rad sa studentima koje je odabrao kao dostojnima za rad i razumijevanje njegovih misli.

Plava knjiga

Plava knjiga je nastala kao skup bilježaka studenata kojima je Wittgenstein držao predavanje iz Filozofije matematike tijekom svoje profesure na Sveučilištu u Cambridgeu akademske godine 1933./1934. Iako je pokazan izniman interes za njegovo predavanje, Wittgenstein je odabrao tek nekolicinu studenata¹⁷ koji su se iskazali u svojoj sposobnosti filozofiranja i kojima je dopustio slušanje kolegija dok je ostale zatražio da odu. Od te preostale manjine studenata odabrao je njih nekoliko kojima je diktirao svoja predavanja s namjerom da ih koriste kako bi bolje razumjeli¹⁸ ono što su slušali na predavanju. Te se diktirane bilješke zajedno s bilješkama preostalih studenata, sa svojim idejama, uzimaju za

---

¹⁴ Kao što O. K. Bouwsma navodi pismo Alice Ambrose, tadašnje studentice koja je sudjelovala na Wittgensteinovim predavanjima i u stvaranju bilježaka na temelju kojih je nastala *Plava knjiga*. Više u: Bouwsma, O. K., "The Blue Book", u: *The Journal of Philosophy*, vol. 58., no. 6., Journal of Philosophy Inc., 1961., str. 142.

¹⁵ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010., str. 59.

¹⁶ Doduše, kopiju *Plave knjige* poslao je Bertrandu Russelu, no ona je bila predviđena samo za studente prisutne na njegovim predavanjima. Vidi više: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. vi.

¹⁷ Ti studenti bili su, kao što to navodi Alice Ambrose u pismu koje citira Bouwsma: H. M. S. Coxeter, R. L. Goodstein, Francis Skinner, Margaret Masterman Braithwaite i Alice Ambrose te Helen Knight. Prema: Bouwsma, O. K., "The Blue Book", u: *The Journal of Philosophy*, vol. 58., no. 6., Journal of Philosophy Inc., 1961., str. 141-162.

¹⁸ Ili kao što je sam Wittgenstein napisao u pismu Russelu: „[...] tako da su oni mogli imati nešto da ponesu kući sa sobom, u svojim rukama ako ne u svojim glavama.“, Vidi: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. vi.

korijene teza koje je kasnije razvio u *Filozofskim istraživanjima*. Međutim, kao što Ayer navodi: „Misli koje su prečišćene u *Plavoj knjizi* Vitgenštajn je razvio ne samo u Oksfordu nego i na sastancima sa članovima Bečkog kruga. One su veoma jasno uočljive i u radu Morica Šlika iz tog perioda [...]“¹⁹ te time zapravo u nekim dijelovima i prethode samom *Tractatusu logico-philosophicusu*. Sadržaj *Plave knjige* može se ugrubo sažeti kao što to Stern čini: „The first forty or so pages of the *Blue Book* are about the nature of meaning, the last thirty about solipsism and the nature of experience.“²⁰.

a) Riječ

„Što je značenje riječi?“²¹, upravo tim pitanjem Wittgenstein započinje *Plavu knjigu* i time jasno daje do znanja koje je ključno pitanje kojim se bavi filozofija jezika. Wittgenstein smatra kako se prije razmatranja samog značenja riječi moramo zapitati što je to uopće značenje i kako uopće možemo definirati značenje nečega. Što nas dovodi do dvije osnovne mogućnosti definiranja značenja – verbalne i ostenzivne definicije²². Ostenzivna ili pokazna definicija funkcionira na principu povezivanja riječi i predmeta čime se uspostavlja značenje na temelju vizualne percepcije tj. povezivanja govornog značenja s onim fizičkim. Primjer je najbolje pojasniti korištenjem pokazne zamjenice "to" i kretnje rukom (ili nekog drugog dijela tijela) u smjeru predmeta koji se time pokazuje²³. Osoba time zaključuje kako se pokazani predmet naziva određenim imenom, tj. osoba zaključuje značenje predmeta. Osim samog imena predmeta ovim putem možemo prikazati i kvalitetu predmeta (grubo, glatko, vlažno, oštro, vruće, ledeno...), no tada dolazi do nužnog proširenja ostenzivne definicije. Verbalna definicija je viši oblik definicije jer podrazumijeva prethodno razumijevanje temeljem kojeg se proširuje samo značenje onog novo usvojenog, npr. "Što je pas? – Pas je životinja. – Što je životinja? – Životinja je živo biće...". No istovremeno; „Verbalna nas definicija od jednog verbalnog izraza upućuje na drugi, pa nas u nekom smislu ne vodi dalje.“²⁴, stoga nam ona malo znači u definiranju značenja samog. Obje definicije, a ponajviše ostenzivna, imaju problema pri objašnjenju apstraktnih pojmova poput brojeva, same ideje broja, ideja, emocija,

¹⁹ Ayer, A. J., *Filozofija u dvadesetom vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 148.

²⁰ Stern, David, "The "Middle Wittgenstein": From Logical Atomism to Practical Holism", u: O. Bueno, V. F. Hendricks, et al. (ur.), *Synthese. Vol. 87. issue 2.*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1991., str. 204.

²¹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 1.

²² Wittgenstein doduše smatra kako je ta podjela „vrlo gruba“ te „približna i privremena“. Više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 1.

²³ Ili u semantici i pragmatiki poznatim pod nazivom performativnog govornog čina.

²⁴ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 1.

vremena etc. jer „[...] imenica nas nuka da tražimo neku stvar koja joj odgovara.“²⁵, a nedostatak podudaranja tzv. realnog fizičkog svijeta s jezikom, s riječima, stvara nam problem. Dok bi se svakodnevni predmeti mogli pojasniti vezivanjem riječi uz sam predmet te se time može objasniti dobivanje njihovog značenja, problem nastaje prvenstveno s matematikom i logikom, za koje ne možemo reći da su samo rezultat kombiniranja svojevrsnih crtica, znakova na papiru ili drugoj površini; logički i matematički simboli zajedno sa svojim funkcijama postoje te ih možemo zamisliti i raditi s njima u našim glavama kao svojevrsnim mentalnim slikama i bez njihova fizičkog ostvarenja. Pogreška koju ljudi čine je pokušaj svodenja svega na jedan princip, na povezivanje svake mentalne slike, svakog znaka uz neki predmet ili drugim slijedom pojašnjeno; pokušavamo za svaku imenicu, riječ, znak pronaći; „[...] stvar koja odgovara imenici.“²⁶. To traženje esencije i nepodudaranje riječi i predmeta posebno se iskazuju u pokušajima definiranja određenih riječi relativnog značenja poput dužina/visina, trajanje, određenih vrijednosnih kvaliteta... S druge pak strane, samo povezivanje riječi s predmetom ne daje objašnjenje njenog značenja, njene oznake, a i sam predmet može imati nekoliko različitih sinonimnih oznaka, no i mnoge posve različite oznake²⁷; ista osoba može biti muškarac, bijelac, profesor, pjesnik etc. No to ne govori ništa o samom značenju riječi kojom se ono nešto označava. Ili na primjeru crvene cigle koju ostenzivnim definiranjem možemo koristiti kao oznaku za crveno, ciglu, kvadrat, teško, tvrdo, staro, novo, skupo, jeftino, tuđe, nepoznato, dok svaka definicija ovisi o nečemu izvanjskome od samog predmeta, kontekstu u kojem se koristi. Stoga se može reći kako ostenzivna definicija ne definira u potpunosti (a što definicija mora činiti u potpunosti) samo značenje, njome se daje određeno značenje, povezuje se određen predmet ili kvaliteta predmeta s riječju u određenom kontekstu u kojem se koristi.

Wittgenstein daje sljedeći primjer; „Dadnem li nekomu zapovijed "donesi mi crveni cvijet s one livade", kako će on znati koju vrstu cvijeta mora donijeti kad sam mu dao samo riječ?“²⁸. Odgovor je naizgled lak, osoba će na temelju prethodnog iskustva²⁹ odrediti ključne

---

²⁵ Ibid., str. 1.

²⁶ Ibid., str. 5.

²⁷ Prema modernoj opisnoj teoriji značenja određeno ime sa sobom ima povezano nekoliko značenja. Tako je moguće i da određeno značenje ima veću težinu od drugog, ali i da ovisi kada će se koji koristiti gdje i na koji način. Na primjer: „Tako u snopu asociranom s 'Aristotel' 'sistematizator silogističke logike' sigurno ima veću težinu nego 'sin dvorskog liječnika Aminte Drugog!.'“, Više u: Devitt, Michael., Sterelny, Kim, *Jezik i stvarnost. Uvod u filozofiju jezika*, KruZak, Zagreb, 2002., str. 52.

²⁸ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 3.

²⁹ Za iskustvo učenja određenog pojma i kasnijeg objašnjenja korištenja tog određenog pojma, npr. korištenje crvene boje i nazivanje iste crvenom bojom, Wittgenstein naziva hipotezom koja je: „[...] dobro utemeljena kad imamo broj iskustava koji se, grubo rečeno, slaže pokazujući da je tvoje djelovanje pravilna posljedica

pojmove na temelju čega će razlikovati traženo od onoga što nije traženo. Osoba će prvotno odbaciti sve što nije crveno ili što nije cvijet, a zatim će iz preostalog odrediti crveni cvijet kao traženi predmet. No sada je tu problem kako osoba uopće odluči što je to crveno, kako protumači traženi pojam. Wittgenstein navodi kako bi se taj mentalni proces prepoznavanja moglo objasniti imanjem zamišljene (ili stvarne) kartice s raznim bojama na temelju kojih osoba usporedbom pronalazi crveni cvijet. No rijetko tko čini taj postupak da nakon što dobije uputu da, koristeći Wittgensteinov primjer, donese crveni cvijet prvo zamisli što je to crveno te zatim na livadi uspoređuje boje cvijeća s onom zamišljenom crvenom koja služi kao kontrolni list, znači analizom na temelju ostenzivne definicije. Iz čega proizlazi da zapravo, kao ljudska bića, djelujemo prije samog tumačenja, to tumačenje je toliko usađeno u našu misao da nije potrebno zamišljati svaki put prije razumijevanja i djelovanja sam postupak ili cilj tog djelovanja. Većina ljudskog djelovanja bazira se na tom principu, osim u slučajevima kada se radi o apsolutno nepoznatim pojmovima koje osoba ne može ni na koji način "razumjeti" ili pretpostaviti značenje na temelju sličnosti s drugim znanim pojmovima, npr. pri susretu s određenim bojama koje nisu toliko česte u upotrebi poput azurne, prusko plave, indigo ili predmeta poput ukulelea. „Izgleda da postoje neki određeni mentalni procesi povezani s djelovanjem jezika, procesi pomoću kojih jezik jedino može funkcionirati.“³⁰, ti procesi su mentalni procesi razumijevanja i mišljenja. Misao je ta specifičnost kojom se naše shvaćanje i razumijevanje prenosi na razinu djelovanja između stvarnosti i mašte, tj. želja, kako to Wittgenstein navodi. Čovjek može misliti o postojećem i prisutnom, ali i onom udaljenom, budućem, prošlom pa čak i nepostojećem. U nemogućnosti prikaza procesa mišljenja, Wittgenstein ponovno pribjegava primjeru kartice s primjercima boja što mu služi kako bi pokazao kako je, teoretski, moguće da svaki misaoni proces zamijenimo određenim djelovanjem čime se misao instrumentalizira, materijalizira, što dovodi do najčešćeg oblika materijalizacije riječi – pisma. Pismo kao materijalizirani jezik, skup znakova koji predstavlja riječi i rečenice ne znače ništa same po sebi – iz čega proizlazi da „[...] je ono što mora biti dodano mrtvim znakovima kako bi oživili rečenicu nešto nematerijalno, sa svojstvima različitim od svih pukih znakova.“³¹, a to što predočuje puko označavanje jest *upotreba*. Učenje jezika tj. pisma jest proces usvajanja znakova, abecede koji se vežu uz mentalnu sliku čime on bivaju upotrebljeni i dobivaju značenje. Nadalje, „Znak (rečenica) dobiva značenje od sustava znakova, od jezika kojemu pripada.“, što pokazuje kako upotreba riječi ovisno o

---

određenih uvjeta koje možemo nazvati uzrocima djelovanja.“, Više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 15.

³⁰ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 3.

³¹ Ibid., str. 4.

različitim jezicima na različite načine predodčuje istu stvar, npr. knjiga, book, könyv³². Greške koje se mogu pojaviti stoga nisu greške same po sebi već proizvod ljudske upotrebe jezika i mišljenja na nepriličan način iz čega proizlazi da ono dolazi do svog izražaja fizičkim, a ne mentalnim djelovanjem, između ostalog Wittgenstein smatra kako: „Mogli bismo reći da je mišljenje u biti djelatnost i baratanje znakovima.“, što se reprezentira ovisno o načinu upotrebe istih znakova, riječi: „Ta se djelatnost vrši rukom, kad mislimo pišući; ustima i grlom kad mislimo govoreći; a ako mislimo predočavanjem znakova ili slika, ne mogu ti navesti nikoga tko djeluje misleći.“³³, pri čemu se ističe laički pretpostavljena ideja mišljenja u kojoj se misao odvija u glavi što samo metaforički izraz jer se ta mjesta odvijanja mišljenja razlikuju u svom smislu. Ili kao što to Ayer pojašnjava: „Um nije sredstvo u istom smislu kao što je to ruka.“³⁴. Problem nastaje zbog zbrke u kojoj se nastoji shvatiti shvaćanje shvaćanja koje bi bilo opredmećeno čime se izlazi iz same mogućnosti shvaćanja istog i ulazi u područje tzv. metafizičkih besmislica³⁵ s raznim modelima duha koji djeluje po određenim mehaničkim operacijama što je rezultat upravo naše pogrešne upotrebe jezika pri kojem tražimo značenje u smislu esencije znaka koji odgovara i riječi i samom predmetu. Wittgenstein zaključuje kako, „[...] riječi imaju ona značenja koja smo im dali; a značenje im dajemo objašnjenjem.“³⁶ tj. davanjem smisla, čime se objašnjava zašto različite misli, različite riječi ili bolje rečeno rečenice u različitim jezicima imaju isti smisao. Odgovor na početno pitanje "Što je značenje riječi?" jest da je značenje u načinu na koji se riječ koristi.

b) Jezične igre

Budući da jezik ne koristimo poput nekog mehanizma po strogo određenim pravilima ipak moramo slijediti neka pravila kako bi izrečeno imalo smisla, no upravo taj smisao često biva izmijenjen zbog tzv. gramatičkog nesporazuma. Važno je napomenuti, „[...] da je Wittgenstein i u okviru svoje ideje o jezičnim igrama zadržao afirmirajuću ulogu idealnog jezika potvrđujući svoju logičku gramatiku.“³⁷ čime se aktivno bavio čitav život.

---

³² S druge strane zanimljivo je spomenuti i "lažne prijatelje" riječi koje isto zvuče ili se pišu isto u različitim jezicima, ali imaju i različito značenje, npr. hrv. život i rus. живот (život) = trbuh, što zapravo pokazuje kako je značenje ovisno o upotrebi tzv. znaka, riječi u wittgensteinovskom smislu.

³³ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 6.

³⁴ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 63.

³⁵ Kao što je to Wittgenstein nazvao u svom ranom periodu.

³⁶ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 27.

³⁷ Festini, Heda, *Uvod u čitanje Ludwiga Wittgensteina*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992., str. 32.

U *Plavoj knjizi* Wittgenstein prvi puta koristi termin koji će u njegovoj kasnijoj fazi obilježiti važan dio njegove filozofske misli – jezične igre³⁸. Kao što Wittgenstein kaže: „One su način uporabe znakova jednostavniji od onih na koje mi upotrebljavamo znakove u svojem veoma složenom svakidašnjem jeziku.“³⁹, štoviše djeca uče prema modelu jezičnih igara u kojem riječi ne uče prema opisnom proširenom značenju već prema kontekstu na temelju čega kasnije uspostavljaju značenje, a na temelju kojega se dalje gradi i proširuje jezik tj. vokabular koje dijete, čovjek koristi u životu. Za Wittgensteina su jezične igre primitivni oblici mišljenja kao primitivni oblici jezika u kojima se direktno iskazuju „[...] istine i neistine, slaganja i neslaganja iskaza sa stvarnošću, naravi tvrdnje, pretpostavke i pitanja [...]“⁴⁰ što biva našom svakidašnjom upotrebom jezika kao složenijem obliku jezika izmaknuto iz prvotnog shvaćanja čime se prelazi u upotrebu jezika na način da se sadržaj gubi u izražavanju, a samo izražavanje, komunikacija se nepotrebno proširuje dok se ne izgubi prvotna jednostavna misao. Kako Wittgenstein navodi, uočavajući sličnosti između jezičnih igara i svakodnevnog jezika, „Vidimo da možemo oblikovati složene oblike od primitivnih postepenim dodavanjem novih oblika.“⁴¹, kao što je to već rečeno. Proučavanjem jezičnih igara kao jednostavnih oblika jezika koji su logički prihvatljiviji za istraživanje radi razrješavanja tzv. magle u koju smo uvedeni verbalnim i ostenzivnim definiranjem, između ostalog, uočavamo određene probleme; „Postoji sklonost da tražimo nešto zajedničko u svim stvarima koje redovito supsumiramo pod opći termin.“⁴². Wittgenstein ovdje po prvi put izlaže metaforu *obiteljske sličnosti* kako bi pojasnio supsumiranje određenih stvari pod zajednički, općeniti termin. Kao primjer uzima obitelj čiji su članovi genetski povezani te dijele određene naslijeđene fizičke sličnosti, neki imaju "isti" oblik nosa, obrva, boju očiju, etc. stoga vanjski proučavatelj zaključuje kako su određeni ljudi srodni⁴³. U različitim stvarima traže se zajedničke karakteristike kako bi ih se moglo staviti pod zajedničku klasu budući da sam jezik kao specifična ljudska tvorevina često teži uštedi te se umjesto nabiranja svih pojedinačnih stvari navodi određena grupa, klasa koja iste obuhvaća. Taj ljudski način grupiranja određenih stvari pod zajednički nazivnik također se može prikazati i primjerom

---

³⁸ Prema Halderovom *Filozofijskom rječniku* sama: „Analitička je filozofija jezika, također, proistekla iz njegove kasnije teorije jezičnih igara [...]“ (Halder, 2002: 115) što samo potvrđuje kako je njegova filozofska misao imala veliko značenje na polju suvremene filozofije.

³⁹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 17.

⁴⁰ Ibid., str. 17.

⁴¹ Ibid., str. 17.

⁴² Ibid., str. 17.

⁴³ Zanimljivo je spomenuti kako se do razvitka genetskog testiranja u slučajevima dokazivanja očinstva na sudovima uzimala fizička sličnost kao dokaz očinstva, čime se nerijetko dolazilo i do pogrešnih presuda.

voća⁴⁴ u koje ubrajamo kruške, jabuke, naranče, limun, trešnje, maline, etc., a koje su same po sebi poprilično raznolike i po obliku, boji i okusu. Ili mnogih sportskih igara koje su međusobno veoma različite, a istodobno se percipiraju kao igre, npr. računalne igre, igre u vodi, igre na terenu, grupne igre... Razlog tome jest, kao što je navedeno, što kao ljudi pronalazimo određena svojstva stvari na temelju kojih tražimo njihovo podudaranje u drugih stvari kako bismo ih svrstali u određene grupe, da se može doći do poopćavanja što na kraju dovodi i do zapravo onih apstraktnih ideja poput ljepote, visine kao što i sam Wittgenstein kaže; „[...] kao što je alkohol sastavni dio piva i vina, i da mi zato možemo imati čistu ljepotu, bez primjese bilo čega što je lijepo.“⁴⁵ Upravo na temelju poopćavanja razvijamo i s druge strane način prihvaćanja drugih stvari u određenu grupu, Wittgenstein navodi primjer čovjeka kojemu su prikazivani različiti primjerci "lista" kako bi usvojio ideju lista što samo dovodi do ostenzivnog definiranja gdje se značenje riječi, u ovom slučaju lista, predmet kojeg označava, no prema Wittgensteinu to znači; „[...] da gledamo na riječi kao da bi sve one bile vlastita imena, pa tako brkamo nositelja imena sa značenjem imena.“⁴⁶ Problem proizlazi upravo u samom poopćavanju koje je prirodno dio ljudskog mišljenja, no nije jedini oblik promišljanja po kojem možemo misliti i djelovati, ono je idealno kao znanstvena metoda „[...] svođenja tumačenja prirodnih pojava na najmanji broj primitivnih prirodnih zakona; te, u matematici, pojednostavnjenje obrade različitih problema pomoću poopćavanja.“⁴⁷, ono pripada u područje tzv. hard science, no ne u područje koje se bavi živim, posebice ljudskim, društvenim pitanjima i problemima – područje filozofije. „Filozofija je doista 'čisto opisna'.“⁴⁸ Te se posao filozofa ne može dovesti do dijeljenja cjeline na nedjeljive "atome", činjenice ili suprotno građenje na temelju nedjeljivih i sigurnih činjenica. Stroga pravila koja vrijede u prirodnim zakonima, fizici, matematici i logici ne vrijede u potpunosti u ostalima znanostima koje koriste ljudi, koje su bazirane na istim pravilima, no uz veću slobodu mijene, upravo iz razloga što njihova upotreba ne sadrži stroge granice. Što se tiče samog jezika, najbolji primjer su nepravilni oblici glagola. Pravilnim glagolima se smatraju svi glagoli koji slijede određena pravila prilikom daljnjih tvorbi i izvođenja ovisno o korištenom glagolskom vremenu (npr. *inf.* učiti – *pres.* učim, *perf.* učio sam...) dok kod nepravilnih glagola dolazi do

⁴⁴ Misli se prvenstveno na prosječnog čovjeka koji zaključuje po određenim principima, ne misli se na botaničare koji u svom radu, pružavanju na dublji način koriste obiteljsku sličnost kako bi svrstali određene vrste u određene porodice. Zanimljiv je primjer rajčice i lubenice koje prosječan čovjek svrstava u povrće i voće dok botaničar ukazuje na suprotan stav.

⁴⁵ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 17.

⁴⁶ Ibid., str. 18.

⁴⁷ Ibid., str. 18.

⁴⁸ Ibid., str. 18.

otklona od slijeđenja tih pravila. U hrvatskom jeziku nepravilni su glagoli oni glagoli u čijim se glagolskim oblicima pojavljuje promjena glagolske osnove, za razliku od pravilnih glagola. Tako prilikom konjugacije dolazi do cjelokupne promjene glagolske osnove u prezentu (npr. *inf.* biti – *prez.* jesam, *perf.* – bio sam...) koja se ne smatra pogrešnom iako je otklon od norme, od svih ostalih glagola koji se smatraju pravilnima. Samo postojanje nepravilnih glagola pokazuje kako se jezična pravila ne mogu primijeniti jednako na sve riječi, a prihvaćanje nepravilnih oblika u korištenju jezikom, ulaskom u jezičnu normu, zapravo pokazuje kako je jezik stvar "dogovora", iako postoje pravila ona se mogu mijenjati i čak koristiti neka druga pravila paralelno u istom jezičnom sistemu, a da ne dolazi do općeg nerazumijevanja. Tako možemo reći da je jezik ovisan o uporabi, kao što to Wittgenstein počinje smatrati u svom srednjem periodu o čemu će više biti riječ u daljnjem dijelu teksta.

Wittgenstein zaključuje s čime se svatko nužno mora složiti: „Sjetimo se da općenito ne upotrebljavamo jezik prema strogim pravilima – niti smo ga učili s pomoću strogih pravila. S druge strane u svojim diskusijama *mi* trajno uspoređujemo jezik s računom koji se izvodi prema točnim pravilima.“⁴⁹. Iako najčešće većina populacije, unatoč osnovnoškolskom obrazovanju, nije u stanju definirati kada, kako i zašto koristi koju riječ u svom govoru i koje je vrste riječi određena riječ. Štoviše, prosječno dijete do polaska u osnovnu školu uopće nije svjesno postojanja vrsta riječi poput imenica, zamjenica, priloga, pridjeva etc., a ipak ih pravilno koristi u svom jeziku poštujući sva gramatička pravila koje nije učilo na način da su se prvo definirala pravila, zatim definirale riječi koje se mogu i kako se moraju koristiti prema tim pravilima. Naprosto učenje pravila po tom principu na temelju kojeg funkcioniraju računala i strojevi, nije moguće jer bi nužno pretpostavljalo daljnje strojno ponavljanje što se uvelike razlikuje od svakog prirodnog, ljudskog jezika. Jezik se usvaja istovremenim ponavljanjem riječi, usvajanjem značenja, pretpostavljanjem značenja – ukratko upotrebom unutar ljudskog društvo čija je odlika jezik koji je u mogućnosti vlastite promjene.

c) Interpretacija (značenje)

Iz toga proizlazi velika razlika između filozofije i ostalih znanosti, posebice prirodnih znanosti (hard science) i pokušaja primjene iste metodologije na zajedničkom polju. Wittgenstein navodi kako je upravo pokušaj korištenja te zajedničke metodologije, posebice

---

⁴⁹ Ibid., str. 25.

primjena metodologije prirodnih znanosti koja u suvremeno doba pretendira da bude jedina znanost, ograničava i sputava filozofsko istraživanje i navodi ga u pogrešnom smjeru, to je: „[...] uzrokovalo da je filozof izgubio iz vida konkretne slučajeve kao nevažne, što bi mu jedino moglo pomoći da shvati uporabu općeg termina.“⁵⁰, stoga svaka interpretacija dovodi u jednu zavrzlamu značenja koja se ne može razriješiti ustrajavanjem u korištenju iste metodologije. Izbjegavanjem bavljenja pojedinačnim nauštrb općim uvjetovalo je nedostatak same mogućnosti razumijevanja onog općeg zbog same generalizacije pojmova, a time i sadržanog značenja. Za razumijevanje općeg potrebno je razumjeti i ono pojedinačno.

Wittgenstein daje zanimljiv primjer neodređenosti koja je prihvaćena u ljudskom djelovanju. To je primjer kada osoba A očekuje osobu B da dođe u njegovu sobu u periodu između 4 i 4.30⁵¹. U periodu između 4 i 4.30 postoji beskonačan broj mogućih varijacija događaja koji se mogu dogoditi i koje se događaju, a koje ulaze unutar "očekivanja". Stoga se izraz "očekivati" za osobu A koja čeka „[...] ne odnosi na proces ili stanje duha u tom intervalu, nego veliko mnoštvo različitih djelatnosti i stanja duha.“⁵². U tom periodu osoba A može nestrpljivo čekati kraj prozora, osoba A može pripremiti piće i kolačiće, može prispavati, može pročitati novine ili na koji drugi način utrošiti vrijeme dok osoba B ne dođe. Sva ta djelovanja uklapaju se u ono što osoba A radi – očekuje osobu B. To očekivanje može, ali i ne mora biti snažno naglašeno, ne mora biti emotivno vezano za njihov međusoban odnos, ali i može. Stoga izraz očekivati obuhvaća mnoga djelovanja koja uopće nemaju ništa zajedničko, no svejedno ih je moguće staviti pod zajednički nazivnik, izraz očekivanja. Interpretacija tog izraza ovisi o osobi A, a ne o vanjskim utjecajima. Nadalje, sam izraz očekivanja može se promijeniti svoje značenje u slučaju da osoba A ne očekuje osobu B već očekuje dijete, očekuje rezultate ispita, očekuje prestanak rata, očekuje nešto... U tom izrazu postoji razlika u njegovoj upotrebi, a samim time i njegovoj vrijednosti ili značenju. Prema tome postoji i razlika u definiranju istog ovisno o upotrebi, a ne samo izgledu iskaza. Stoga pristupanje gramatici kao što prirodne znanosti pristupaju predmetima svog proučavanja, koristeći iste znanstvene metode od strane filozofije, tj. uspoređujući upotrebu „[...] riječi s uporabom prema točnim pravilima [...]“⁵³ je upravo korijen onih problema koji se kasnije pokušavaju ukloniti, istom metodologijom, „[...] zabune koje nastojimo ukloniti uvijek

---

⁵⁰ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 19-20.

⁵¹ Više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 20.

⁵² Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 20.

⁵³ Ibid., str. 25.

nastaju od upravo takvog stava prema jeziku.⁵⁴ Na određen problem, korištenje gramatike, nastoji se primijeniti rješenje putem točno određenih pravila, no ono se ne može primijeniti u potpunosti, a ponekad dovodi i do proturječnosti čime se samo stvara dodatna zavrzlama problema koji to i nisu. Kao dodatni primjer toga Wittgenstein koristi pitanje "Što je vrijeme?"⁵⁵, pitanje koje je relativno jednostavno, no svaki mogući odgovor moguće je dati tek verbalnom definicijom. Pokušaj definicije samo dodatno proširuje nejasnoću uzrokovanu prvim pitanjem te se širi do drugih nedefiniranih termina koji se također moraju definirati. No kako Wittgenstein smatra, odgovor na to pitanje ne traži definiciju jer je definiciju nemoguće dati budući da nema predmeta koji u potpunosti odgovara pitanome, kao što je to slučaj u prirodnim znanostima. Svaka riječ ima ono značenje koje „[...] smo im mi dali; a značenje im dajemo objašnjenjem.”⁵⁶, stoga mnoge riječi niti nemaju točno značenje već imaju samo neki pokušaj objašnjenja, a to kao što to Wittgenstein smatra⁵⁷ nije uopće nedostatak. Nedostatak bi bio kada bismo svemu čemu se ne mogu odrediti stroge granice odrekli postojanje, npr. kada bismo rekli kako svjetlost u mraku nije stvarna svjetlost jer joj se ne mogu odrediti granice. Riječi kao takve nemaju svoje samostalno značenje već samo ono koje im je dano ovisno kako se upotrebljavaju, budući da je izrazito mnogo načina upotrebe riječi nije moguće niti navesti sva njihova značenja niti dati set pravila kako bi se sva ona trebala koristiti. Težnja za idealnim jezikom u kojem se svaki iskaz podudara sa stvarnim predmetom kao suprotnost prirodnom jeziku nije temelj filozofskog proučavanja, temelj filozofskog oblikovanja idealnih jezika nije zamjena onih prirodnih već kako „[...] bismo uklonili neke teškoće uzrokovane u nečijem duhu koji misli da je došao do točne uporabe obične riječi.”⁵⁸.

Wittgenstein postavlja pitanje mogućnosti mišljenja nečega neistinitog; „Kad mislim da King's College gori kad on ne gori, činjenica njegova izgaranja ne postoji. Kako onda to mogu misliti?”⁵⁹. Najjednostavniji odgovor jest kako smo zavedeni riječima poput postojanja koje nas navode kako je naše mišljenje koje se odudara od stvarnog stanja tek "nepostojeća kombinacija postojećih elemenata"⁶⁰, kao što činimo kada zamišljamo nepostojeća bića poput jednoroga, grifona, kentaura ili sirena⁶¹. U slučaju da King's College postoji, a on postoji i to

---

⁵⁴ Ibid., str. 26.

⁵⁵ Ibid., str. 26.

⁵⁶ Ibid., str. 27.

⁵⁷ Vidi više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 27.

⁵⁸ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 28.

⁵⁹ Ibid., str. 31.

⁶⁰ Ibid., str. 31.

⁶¹ S druge strane zanimljivo je spomenuti kako je u svom ranom periodu, Wittgenstein koristio primjere nekompatibilnosti boja, posebice crvene i zelene te kako ne možemo istovremeno percipirati i crvenu i zelenu,

je provjerljiva činjenica, misao kako King's College gori, a on ne gori tek je sjena činjenice, odraz prema onome postojećem. A „[...] bitno je da sjena bude u stanju predstavljati stvari kakve one činjenično nisu.“⁶². Ono što stvara tu sjenu gorućeg King's Collegea jest neko od mnogih „[...] kombinacija djelatnosti i stanja duha koje bismo nazvali 'intendiranje’“⁶³, naša intencija da stvorimo novu predodžbu na temelju postojećeg i mogućeg. Intencija ne mora biti nužno želja da vidimo King's College u plamenu već naprosto ljudsko mišljenje nije ograničeno nužnim potrebama i ciljevima. „Misao da ono što želimo da se dogodi mora biti nazočno kao sjena u našoj želji duboko je ukorijenjena u našim oblicima izražavanja.“⁶⁴, no to uopće nije tako, makar je to najlakši način izražavanja stvari, stoga smo u mogućnosti misliti da King's College gori i kad on ne gori, na temelju povezivanja dviju postojećih činjenica – King's Collegea i vatre ili neke druge građevine u plamenu čijim povezivanjem s King's Collegeom možemo zamisliti King's College u plamenu.

Wittgenstein također razrađuje pitanje mogućnosti⁶⁵ mislećeg stroja. On do tog pitanja dolazi preko promišljanja kartezijanske dualnosti podjele na duh i materiju, kojom najčešće objašnjavamo mnoge nepoznate stvari koje nismo u mogućnosti lako objasniti. Prvenstveno treba u tome razdijeliti ono što misli i ono što ne misli, za razliku od čovjeka koji promišlja i govori ili piše, životinje na nižem razvojnem stadiju to nisu u stanju, mogućnosti. No da li bi i neki stroj u budućnosti imao mogućnost mišljenja? Samo pitanje nam odmah zvuči smiješno jer odvajamo duh (intelekt, razum ili kako li to već nazivamo) od materijalnog, a samim time čisto materijalna imitacija poput stroja nikako ne bi mogla misliti ili misliti na način na koji to ljudi čine. Casey smatra kako problem nije u nedostatku odgovora već u samom pitanju koje ne podrazumijeva ikakav odgovor; „It has no range of appropriate responses; we simply do not know what could count as a possible answer.“⁶⁶ Ili kao što je to Wittgensteinov primjer "Ima li boju broj tri: „Kakva li bi to mogla biti boja, kad on očito nema nijednu nama poznatu

---

ali ni crveno-zelenu jer nikako nisu i ne mogu biti predmetom našeg iskustva. Kasnije je promijenio svoj stav te smatrao kako ništa ne sprječava da one budu proizvod naše gramatike, a samim time i jezika i svega što on podrazumijeva: „They cannot be the result of our immediate experiences but rather they form our grammar of colour concepts, or, generally speaking, they rule the use of our ordinary language.“ Više na: Munz, Volker A., *Phenomenology and language. Some remarks on Wittgensteins Middle Period*, u: Leinfellner, Elisabeth., Haller, Rudolf, et al. [ur.], *Experience and the Analysis. Contributions of the Austrian Ludwig Wittgenstein Society. Volume XII.*, str. 255-257.

⁶² Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 32.

⁶³ Ibid., str. 32.

⁶⁴ Ibid., str. 37.

⁶⁵ Ideja mislećeg stroja, tj. umjetne inteligencije je u današnje vrijeme već u mnogim oblicima razrađena, no u 20. st., u Wittgensteinovo doba takva ideja je ulazila u područje znanstvene fantastike, samo teoretskih ideja.

⁶⁶ Casey, Gerard, *"Artificial Intelligence and Wittgenstein"*, (<https://www.ucd.ie/philosophy/staff/gerardcasey/casey/ArtIntWitt.pdf>), (07.05.2015.), str. 6.

boju?⁶⁷. To proizlazi prvenstveno iz nemogućnosti definiranja onoga što nas čini ljudima – uma, razuma, duha, duše, sebstva etc. koje nikako ne možemo definirati, a kamoli da bismo to mogli kopirati i prenijeti u strojeve, što naglašava našu subjektivnost temeljenu na vlastitom iskustvu te je ponekad dovodi do maksimuma – solipsizma.

Značajno mjesto u njegovom tzv. ranom periodu s *Tractatus logico-philosophicus* čini tematika solipsizma koju također obrađuje i u *Plavoj knjizi*, kao što Ayer kaže; „[...] posvećujući joj veću pažnju i pokazujući mnogo manju milost za solipsiste.“⁶⁸. Svaka osoba može imati samo svoje iskustvo svijeta što dovodi u napast da smatra kako je njegovo iskustvo svijeta jedino stvarno, upravo zato što ne može imati iskustvo druge osobe. Wittgenstein ne daje svoj konačan sud da je solipsizam u sebi pogrešan već daje primjere kojim želi pokazati zašto dolazi do pogrešnog razumijevanja između solipsističkog i zdravorazumskog stajališta te kako je ono uvjetovano pogrešnim korištenjem jezika što je pak uvjetovano jezičnom gramatikom i vlastitim iskustvom.

Pitanje koje solipsist postavlja je „Kako možemo vjerovati da drugi ima boli; što znači vjerovati u to? Kako izraz takve pretpostavke može biti smislen?“⁶⁹, Wittgenstein tome suprotstavlja odgovor zdravorazumskog filozofa koji smatra kako ne postoji nikakve teškoće u pretpostavci da i druga osoba ima sposobnost doživljaja svijeta. Solipsist strogo odjeljuje preostali svijet od sebe te preskače problem koji ostali uočavaju, ako solipsist osjeća svoju bol, on ne mora reći da je nemoguće da i drugi osjećaju bol, no on to naprosto čini. Dok s druge strane uočena je nemogućnost osjećanja tuđe boli, tuđeg iskustva no tome se ne treba prilaziti s namjerom kao što to solipsist čini sa sumnjom da itko drugi može osjećati, ako on to ne može iskusiti. Osoba je svjesna svoje boli, no može samo pretpostavljati bol druge osobe, ovisno o svom iskustvu ili o vidljivim postupcima koje druga osoba u boli čini.

Korijen solipsističkog stajališta je u odbijanju prihvatanja ičijeg drugog stajališta zbog nemogućnosti vjerovanja u tuđe iskustvo. Solipsist priznaje samo svoje iskustvo – ja mogu vidjeti, osjetiti, percipirati samo svojim tijelom. Iz čega proizlazi nesigurnost u stvarnost druge osobe, makar i ona imala isto stajalište. „Izričaj "jedino ja stvarno vidim" blisko je povezan s idejom izraženom u tvrdnji "nikada ne znamo što drugi čovjek stvarno vidi kad gleda neku stvar" ili ovo "nikada ne možemo znati naziva li on istu stvar 'plavom' koju i mi

---

⁶⁷ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 47.

⁶⁸ Ayer, A. J., *Filozofija u dvadesetom vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 146.

⁶⁹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 48.

nazivamo 'plavom'.⁷⁰, solipsist pretpostavlja i najmanju mogućnost da druga osoba ima drugačiju percepciju, a budući da on ne može provjeriti stvarnost druge osobe nužno pretpostavlja kako je njegova stvarnost jedina ispravna. Wittgenstein smatra kako nema prigovora ako osoba ponekad zauzme ovakav apsolutni subjektivistički stav, no on se nikako ne može opravdati te ustrajavanje u istom je besmisleno, posebice ako se očekuje da i drugi prihvate njegov stav kao jedini mogući. „Ništa nije pogrešno u zamisli da bi mi drugi trebali dati neko izuzetno mjesto u svojoj notaciji: no opravdanje koje želim dati za to: da je to tijelo sada sjedište onoga što stvarno živi – jest besmisleno.“⁷¹. Jedan od ključnih uzroka tog solipsističkog stava proizlazi iz gramatike jezika, osoba kaže 'osjećam bol', no ne može reći 'osjećam tuđu bol' niti 'vidim da je bolovima', jer bol je osjećaj koju samo pojedinac u boli može iskusiti, druga osoba tu bol ne može "vidjeti", može samo vidjeti simptome koje iskazuje osoba u boli. Stoga solipsist s iskustvom boli, npr. zubobolje, neće reći kada susretne drugog čovjeka koji pokazuje neke simptome zubobolje ili kaže kako ima zubobolju, da on ima njegovu zubobolju ili da na neki način može iskusiti njegovu bol. Kao što Ayer navodi Wittgensteinov stav; „[...] da jedna osoba ne oseća bol druge osobe; on tretira osjećanje bola druge osobe ne kao činjeničnu već kao logičku nemogućnost.“⁷² – što je čisto gramatičko pravilo, kojim koristimo naš jezik, a iz kojeg solipsist izvodi svoj krajnji stav.

Zabluda proizlazi iz zamjenice "ja" i osobnog imena, osoba nema potrebu koristiti osobno ime kako bi sebi označila sebe. "Ja" sam "ja" za sebe, i kao takvo osobno iskustvo je uvijek osobno, subjektivno. Sve to proizlazi iz gramatičkog ustrojstva našeg jezika. Ja ima dvojaku ulogu u načinu na koji ga koristimo, i kao subjekt i kao objekt. Svoje "ja" ne možemo fizički niti fizički označiti, ne možemo reći da smo mi u jednom dijelu tijela, u čitavom tijelu kada imamo osjećaj kako smo unutar i "iznad" tijela, transcendentni. Slična stvar je i s navedenim primjerom boli, bol ne možemo samo tak označiti, ali ni opisati, izražavanje boli uvjetovano je gramatikom našeg jezika – "Ja imam bol/bolove. – Osjećam bol. – U bolovima sam.", svaka od tih rečenica traži označavanje nečega što ne možemo fizički izraziti, ukazati na to već se odnosi na vlastito iskustvo i vjerovanje istom prilikom izjave drugim ljudima. Svi primjeri koje Wittgenstein koristi, trebaju, kao što kaže Sluga, pokazati kako se "ja" zapravo

---

⁷⁰ Ibid., str. 60.

⁷¹ Ibid., str. 66.

⁷² Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 68.

ne odnosi na tijelo, tj. uopće nema fizičku referentnost: „We fail to recognise this only because we are inclined to take every meaningful noun to be standing for an object.“⁷³.

Smeđa knjiga

Smeđa knjiga je kao i *Plava knjiga* bila koncipirana za uzak krug ljudi; „Namera ovih knjiga nije bila da njegove aktuelne ideje učini poznatim široj javnosti.“⁷⁴, no taj uzak krug je napravio dodatne kopije te se broj knjiga dostupnih javnosti povećao. Wittgenstein je izvorno *Smeđu knjigu* diktirao tek dvojici svojih studenata Francisu Skinneru i Alice Ambrose. *Plava* i *Smeđa knjiga* izvorno su napisane na engleskom jeziku, budući da je predavao na engleskom jeziku⁷⁵ studentima Sveučilišta u Cambridgeu u Engleskoj, no svojevremeno je namjeravao objaviti prijevod na njemačkom jeziku. Tu ideju o njemačkoj verziji *Smeđe knjige* je napustio, odbacivši pet šestina izvornog teksta *Smeđe knjige* s komentarom, koji navodi A. J. Ayer, kako: „Čitav ovaj poduhvat, ponovno pregledan, od početka do ove točke, bezvredan je.“⁷⁶. U konačnici je odustao od prijevoda na njemački u korist izrade *Filozofskih istraživanja*.⁷⁷

Kao što kaže Ayer: „Opštepoznato je da se sled misli u *Smeđoj knjizi* ne može lako pratiti, ali je isti slučaj i sa *Istraživanjima*.“⁷⁸. Sama *Smeđa knjiga* podijeljena je na dva dijela, u prvom dijelu Wittgenstein se ponovno bavi jezičnim igrama te daje 73 primjera, ponajviše slična ili ista onima koje je koristio u *Plavoj knjizi*. Drugi dio, kao što Ayer navodi: „[...] čine komentari na različite koncepte, kao što su prepoznavanje (rekognicija), izražavanje volje, pamćenje i razumevanje.“⁷⁹. Upravo su primjeri najveći dio *Plave* i *Smeđe knjige*, razlog tome treba prvenstveno tražiti u tome što su ove "knjige" idejno nastale kao pomoćne bilješke za studente koji su bili na njegovim predavanjima. Kako je dijalog glavno sredstvo filozofije, tako je tu i mnogobrojnost primjera radi poticanja studenata/čitatelja na promišljanje i

---

⁷³ Sluga, Hans, "“Whose House is That?” Wittgenstein in the Self", u: Sluga, Hans., Stern, David (ur.), *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996., str. 335.

⁷⁴ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 22.

⁷⁵ Kao što Gibson navodi: „In his tenure of the Senior Research Fellowship in Trinity, Wittgenstein was required to lecture in English. For him this quickly became dictation aimed at composing books.“.

Više na: Gibson, Arthur, "Francis Skinner's Original Wittgenstein Brown Book Manuscript", (<http://wittgensteinrepository.org/agora-ontos/article/view/2167>), (07.05.2015.).

⁷⁶ Ibid., str. 74.

⁷⁷ Thompson, James M., *Wittgenstein on Phenomenology and Experience: An Investigation of Wittgenstein's "Middle Period"*, Bergen, Publications from the Wittgenstein's Archives at the University of Bergen. No 21, 2008. str. 129.

⁷⁸ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 73.

⁷⁹ Ibid., str. 74.

istraživanje izrečenog na predavanjima u kojima su studenti sudjelovali. Nekoherentnost i primjeri koji ostaju bez Wittgensteinovog komentara tu su kako bi potakli na samostalno filozofsko istraživanje koje ne traži nužan odgovor, kao što kaže Floyd: „What goes on in a philosophical investigation is always searching without a method of inquiry, outside a system, as he would say in the middle period.“⁸⁰, gdje se dolazi do problema iskazivanja kako i pitanja tako i mogućnosti odgovora kao i samog, a ne znanstvenog definiranja koji je jedini prihvatljiv u znanstvenoj metodi prirodnih znanosti. Kao što je već spomenuto, Wittgensteinov je stav da: „Kad se znanstvena metoda primjenjuje u filozofiji, onda nas navodi na to da tražimo opća pravila i točne definicije za riječi i ondje gdje se ta pravila ne primjenjuju na jezik.“⁸¹ i time nas zavode na pogrešan put.

a) Prvi dio *Smeđe knjige*

Prvi dio Smeđe knjige sastoji se od 73 primjera jezičnih igara. Wittgenstein ih koristi kako bi pokazao kako unatoč općem mišljenju kako bi pokazao da; „[...] premda mislimo kako sve riječi imaju nešto zajedničko jer mogu sve biti izražene kao napisani znakovi, one stvarno imaju vrlo malo zajedničkog.“⁸², a ono što se može okarakterizirati kao zajedničko tek su pojedine karakteristike koje se pojavljuju kao, već spomenute, obiteljske sličnosti. Ne postoji jedna opća zajednička karakteristika već se one djelomično preklapaju u nekim dijelovima. Tim primjerima, Wittgenstein to nastoji i prikazati svojim studentima/čitateljima. Sam Wittgenstein o navedenih 73 primjera jezičnih igara kaže: „Naša je metoda *potpuno opisna*, a opisi koje pružamo nisu nagovještaji objašnjenja.“⁸³, ono što nastoji pokazati jest kako korištene riječi, pravila kojima se koriste, jezične igre i na kraju sam jezik ne nosi neku duboku esenciju kojom se može pronaći istinsko značenje, ono ovisi o našoj upotrebi i kontekstu u kojem se koriste, a samim time su uvelike u stanju promjena, doduše kada se većinom prihvate kao promijenjene tada se u tom kontekstu nastave i koristiti do nove

---

⁸⁰ Floyd, Juliet, "Wittgenstein and the Inexpressible", u: Cray, Alice [ur.], *Wittgenstein and the Moral Life*. Cambridge. The MIT Press. str. 190. Floyd se u svom radu prvenstveno dotiče granica iskaza jezika u Wittgensteinovom ranom periodu, temeljeći se na *Tractatus logico-philosophicusu*, u kojem je nadahnuta radom Core Diamond, američkom filozofkinjom, koja je vodeći poznavatelj i interpret povezanosti cjelokupne Wittgensteinove filozofije kroz novo tumačenje grupe "New Wittgenstein" koja se odlikuje novim pristupom Wittgensteinovim djelima i filozofiji na koju gleda poprilično negativno i smatra je samo formom terapije.

⁸¹ Macan, Ivan, *Pogovor*, u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009, str. 187.

⁸² Ibid., str. 190.

⁸³ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 125.

promjene. U samom jeziku je bezbroj primjera samih riječi koje su kroz nekoliko desetljeća promijenile svoje značenje i kontekste korištenja.

Svoja predavanja koja su objedinjena u *Smeđoj knjizi* Wittgenstein započinje podsjećanjem na Augustinovo pojašnjavanje načina učenja jezika⁸⁴, „[...] Augustin kaže da su ga učili govoriti tako da uči imena stvari.“⁸⁵, što odgovara najraširenijem obliku shvaćanja načina usvajanja jezika u strane ljudi, tj. male djece koje tek usvajaju sposobnost govora. To je, kao što je već spomenuto, usvajanje ostenzivnim definiranjem. Problem s ovakvim načinom učenja jezika nastaje u ustrajanju na njegovoj dosljednosti. Ako se značenje nalazi u podudaranju riječi i predmeta što je sa svim ostalim riječima koje nemaju predmet s kojim se podudaraju, tj. kojeg označavaju, a svakodnevno se koriste u ljudskom jeziku te su u njemu neophodne za ikakvu smislenu komunikaciju. Prema tome, kao što Wittgenstein smatra, mogu se opisati samo neke jednostavnije jezične igre, no one su nesavršene naspram cjelovitog jezika⁸⁶. Ustrajanjem u ovakvom načinu učenja jezika moguće je samo u svojevrsnim jezičnim igrama, kao što je dan primjer graditelja i njegova pomoćnika čiji se jezik sastoji od strogo ograničenog vokabulara, samo od riječi koje koriste u svom radu, u radu koji je moguć koristeći samo nekoliko imenica i ne traži daljnja promišljanja o mogućnostima tog rada, a samim time i o preostalim mogućnostima jezika i života.

U jeziku koji koriste graditelj i njegov pomoćnik postoji samo manji broj riječi koje se koriste, to su: "kocka, ploča, opeka, stup". U tome je i najveća razlika između našeg jezika i ove jezične igre kao jednostavnog oblika jezika. Kada graditelj kaže "opeka", pomoćnik mu donosi opeku. Wittgenstein uspoređuje ovaj način korištenja jezika s uvježbavanjem, treniranjem životinja. Funkcija tog jezika jest drugačija od onog kojeg mi koristimo, ona bi se mogla shvatiti kao svojevrsna jezična ekonomičnost ako se smatra da kada graditelj kaže "opeka", on misli: "Donesi mi opeku!", stoga je ta riječ zapravo eliptična rečenica, skraćunica. No u jeziku graditelja i pomoćnika ne postoji više riječi te kao takve one nisu skraćenice, već samo uvježbane oznake za predmet i postupak koji se zatim čini s tim predmetom. Njihovo značenje proizlazi iz upotrebe – donošenja opeke graditelju, jer u suprotnom sama riječ opeka

---

⁸⁴ Augustin u svojim *Ispovjestima*, u 8. glavi I knjige, u opisu učenja govora male djece daje primjer osobog iskustva, no koje je zapravo nastalo kasnijom zamjedbom ponašanja druge djece negoli visokim oblikom Augustinove svjesnosti i misaone sposobnosti koju navodi u primjeru, unatoč tome što je posthumno proglašen svecem. Više u: Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 15.

Zanimljivo je spomenuti i kako Wittgenstein svoja (posthumno objavljena) *Filozofska istraživanja* započinje latinskim citatom njegova načina učenja kojeg zatim kritizira.

⁸⁵ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 77.

⁸⁶ Tu se naravno postavlja pitanje može li jezik uopće biti cjelovit. Može li se jezik ikako opisati u potpunosti zbog njegov prirode vječne promjene uslijed ljudskog društveno-tehnološkog razvoja.

ima samo jedno značenje – imenovanje predmeta, a time se gubi svaka druga mogućnost korištenja te riječi. Kada graditelj kaže "opeka", a pomoćnik mu donese opeku, to je zbog svog iskustva koje je stekao uvježbavanjem, a sam predmet se upoznaje performativnim putem, tj. ostenzivnom definicijom ukazivanja na predmet.

Ova jezična igra iliti jednostavan jezik⁸⁷ se može proširiti s uvođenjem novih pojmova, npr. brojeva. „Učenje brojeva napamet bit će bitno svojstvo učenja tog jezika.“, osoba, graditeljev pomoćnik mora shvatiti razliku između ostenzivnog definiranja samog predmeta i kvantitete koju usvaja na isti način. Pomoćnik mora usvojiti brojeve i primijeniti ih na različite predmete koje koristi, tako da mora razlikovati "pet opeka" od "pet stupova". Usvajanje tih riječi također se temelji ostenzivnim definiranjem, ukazivanjem na predmet gdje se mora uvježbati razlika na koju se misli kada se koriste brojevi od samog predmeta koji se pri tome koriste i u tome je razlika koja: „[...] postaje očita i jasna samo kada promatramo potpun primjer (tj. primjer jezika potpuno izrađen u detalju).“⁸⁸. Sama riječ broj je apstraktna jer se odnosi na bezbroj različitih predmeta, traži se razumijevanje značenja kvantitete, a istodobno korištena riječ jest samo riječ. Wittgenstein smatra „[...] that numerals can be learned alone, demonstratively, without further linguistic context [...]“⁸⁹, oni se usvajaju rutinski, primjenom. Ova dva primjera pokazuju dva različita načina usvajanja, treći je i korištenje osobnog imena. Ako bismo određenu opeku koja se razlikuje ili se ni u čemu ne razlikuje od ostalih nadjenuli ime, time bi se ona razlikovala od ostalih. Postupak bi bio drugačiji od prethodno navedenih, ne u samom postupku performativnog pokazivanja i imenovanja predmeta već je razlika u; „[...] ulozi koju demonstracija (pokazivanje i izgovaranje) ima cijelom uvježbavanju i uporabi što se izvode u komuniciranju s pomoću tog jezika“⁹⁰. Zanimljivost koja se može uočiti u korištenju osobnih imena jest upravo način korištenja jezika koja se primjenjuje kroz već navedeno ostenzivno definiranje, u mogućnosti smo imenovati bilo koji predmet bilo kojim imenom. Tako možemo opeku imenovati "nebo" i u daljnjoj komunikaciji ona će biti nebo, a ne opeka. Naš izraz ovisi o njegovoj upotrebi, o načinu na koji smo ga usvojili ili poučavamo nekoga da ga usvoji.

---

⁸⁷ Važno je napomenuti kako postoji razlika između shvaćanja jezičnih igara u *Plavoj* i u *Smeđoj knjizi*. U *Plavoj knjizi* Wittgenstein ih predstavlja kao svojevrсна pojednostavljenja svakodnevnog jezika čijim se proučavanjem bolje mogu shvatiti određeni dijelovi korištenja tog jezika. U *Smeđoj knjizi* Wittgenstein shvaća jezične igre kao jednostavne jezike, ne više kao djelove kojima se olakšava pojašnjenje korištenja jezika već kao samostalni jezici koji su doduše mnogo jednostavniji od svakodnevnih ljudskih jezika, ali funkcioniraju na istom principu.

⁸⁸ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 79.

⁸⁹ Schneider, Hans Julius, *Wittgenstein's Later Theory of Meaning. Imagination and Calculation.*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2014., str.23.

⁹⁰ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 80.

Učenje se može temeljiti i na karticama s tablicama gdje su s gornje strane navedene slike predmeta, a s donje njihov naziv, znači uspostavljen je odnos označenik-označitelj temeljem kojeg osoba usvaja jezičnu sposobnost povezivanja predmeta jezikom. Predmet takvih kartica s tablicama je uvježbavanje koje je preduvjet samostalnom razvoju i korištenju istog principa stvaranjem vlastitih tablica; „Predmet vježbe u uporabi tablica [...] može biti i u tome da osposobi učenika da rabi ili konstruira tablice sam sebi, s novim koordiniranjem pisanih znakova i slika.“⁹¹. U prilog takvom načinu uvježbavanja jezika ide i sustavno nagrađivanje, ohrabrivanje. Wittgenstein napominje kako sustav ohrabrivanja u ovakvom načinu uvježbavanja mora biti različit od onog jednostavnog koje se čini s uvježbavanjem određenih manje teških aktivnosti ili uvježbavanja životinja. To uvježbavanje uvjetovano je poznavanjem određenog seta pravila, kao što je to već spomenuto u *Plavoj knjizi*, slično šahovskim pravilima. Jezik se može koristiti prema čitavom setu pravila, no i u manjoj kombinaciji pravila jezik je također pogodan za korištenje. To korištenje uvjetovano je i samom potrebom te se može, ali ne znači nužno i da se treba, koristiti tim smanjenim setom pravila. Osoba nadalje može sama uvesti neko pravilo koje vrijedi sve dok ga se drži, npr. u imenovanju, tj. označavanju određenog predmeta; „[...] on igra igru pišući znakove koje sam izmisli nasuprot slikama i reagira na prethodni način kad su ti znakovi bili upotrebljeni kao nalozi.“⁹². Na iznimno sličan način usvaja se pričanje o prošlosti ili stvarima kojih trenutno nema prisutnih (pretpostavlja se da se na isti način može pričati i o nepostojećim stvarima – npr. King's College u plamenu ili o pljačkašima koje nitko nije vidio), Wittgenstein ih naziva *skupom životnih slika*⁹³, koji se temelji na uvježbavanju i uspoređivanju stanja u prostoru koji na s okružuje. One se sastoje od prvotnog definiranja životnog okoliša, npr. stvari koje osoba – dijete posjeduje, a zatim se traži od djeteta da navede stvari koje ima i koje mu nedostaju nakon što mu se oduzmu neke od njih. Sličan je primjer i s primjerom položaja Sunca⁹⁴ tijekom dana i nedostatak Sunca u vrijeme noći, čime dijete nužno mora izraziti shvaćanje promjene koja se dogodila te izraziti se prihvaćajući stanje prošlosti kao stanja u kojem nešto je bilo na određenom mjestu, a trenutno toga nema. Wittgenstein smatra kako je takav način uvježbavanja „[...] jedna od važnih oznaka uporabe jezika ili mišljenja.“⁹⁵.

---

⁹¹ Ibid., str. 89.

⁹² Ibid., str. 90.

⁹³ Vidi više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 105.

⁹⁴ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 105.

⁹⁵ Ibid., str. 105.

Nadalje, Wittgenstein pokazuje kako ista riječ u jeziku, citirajući Williama Jamesa⁹⁶, može imati istu funkciju, poput veznika, no da sa sobom donosi i određen emotivan naboj kojim se razlikuje ovisno o načinu na koji se koristi. Npr. veznik "i" u rečenici: "Donesi mi bilježnicu i olovku i zatvori vrata za sobom. – I što još?", sa sobom ima različite konotacije iako se radi o istoj riječi, vezniku. U prvom primjeru "i" ima svrhu u povezivanju pri nabranjanju, u drugom se više ne odnosi na nabranjanje već upućuje na dodatnu radnju dok u trećem slučaju ima upitnu ulogu. Razlika je u načinu uporabe te riječi, tj. kontekstu koji označava unutar te rečenice. S druge strane riječi poput "da" i "ne" imaju veliku ulogu u prihvaćanju i odbijanju, no u nekom drugom jeziku one ne moraju imati „[...]“ značenja tih riječi s osjetima koje izazivaju.⁹⁷, što potvrđuje već više ponovljenu tvrdnju, kako riječi imaju ona značenja koje ima mi damo, a značenje ovisi o njihovoj uporabi i objašnjenju istog.

Svi navedeni primjeri pokazuju kako se jezik usvaja uvježbavanjem. Navedene primjere, Wittgenstein naziva jezičnim igrama jer su „[...]“ manje-više srodne onomu što u običnom jeziku nazivamo igrama.⁹⁸. pri tome, kao što je već rečeno, jezične igre se ne smatraju nepotpunim oblicima jezika već cjelovitima jezicima u sebi kao što su to cjeloviti jezični sustavi koje koriste ljudi u svakodnevnoj komunikaciji.

Drugi dio *Smede knjige*

Drugi dio *Smede knjige* sastoji se od 25 primjera u kojima se Wittgenstein više bazira na "osjetilnom", na koncepcijama temeljem kojih pristupamo korištenju jezika i izvođenjem istog. Svrha je navedenih primjera i njihove razrade prikazati temelje koje bismo trebali shvatiti i uvidjeti da naša primjena riječi ovisi o slučaju u kojem se primjenjuju, kao što to Ayer navodi; „[...]“ ne zavisi od toga da li imaju zajedničko neko slovo ili niz slova, već pre od toga da li poseduju mnoštvo karakteristika koje konstituišu ono što Vitgenštajn naziva "familijarnom sličnošću".⁹⁹.

Svoj prvi primjer Wittgenstein započinje tematizirajući osjećaj upoznatosti. Problem definiranja upoznatosti stoji u, ranije navedenim, nedostatku poimanja oštarih granica u našem pokušaju definiranja stvari. Ne možemo reći kada nešto poznajemo, možemo samo dati

---

⁹⁶ Vidi više o kontekstu u kojem se Wittgenstein poziva na Jamesa u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 78.

⁹⁷ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 79.

⁹⁸ Ibid., str. 81.

⁹⁹ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 82.

suprotstavljene odgovore, koji samostalno nikako nisu definicija, koji još više proširuju našu nedoumicu. Imamo li osjećaj upoznatosti sa svim predmetima na koje smo navikli i koje smo dobro proučili? Da li i najmanja promjena tada mijenja naš osjećaj upoznatosti? Iz toga proizlazi kako je jedino čemu možemo suprotstaviti osjećaj upoznatosti osjećaj iznenađenja¹⁰⁰. Wittgenstein smatra kako nam je: „Nepoznatost [...] mnogo veći doživljaj nego upoznatost.“¹⁰¹, razlog za to je čisto emotivne prirode, znatiželja na nas ima veći utjecaj negoli kada smo sasvim upoznati sa svime čime smo okruženi. Radi li se o fizičkim predmetima, naša upoznatost s raznim oblicima i namjenama raznih predmeta uvjetuje temeljem iskustva naša predviđanja o namjenama predmeta s kojima se tek prvi put susrećemo, npr. osoba koja je upoznata s grafitnom olovkom, kemijskom olovkom i gušćjim perom za pisanje pri prvom susretu s nalivperom sasvim će logično pretpostaviti kako taj predmet također služi za pisanje. S druge strane određeni predmeti će na osobu ostaviti u stanju nedoumice, pri susretu osobe s nekim visokotehnološkim uređajem, prepunim kablova, bliještećih svjetala i ekrana s brojevima, osoba će moći samo pretpostaviti da služi nečemu, no neće biti u mogućnosti pretpostaviti njenu pravu namjenu. Prethodna upoznatost sa sličnim predmetima uvjetuje nam mogućnost prepoznavanja i stvaranja pretpostavki. Na temelju istog stanja nedoumice, ne-upoznatosti, Wittgenstein pokazuje kako se u pismo također možemo istovremeno pronaći u stanju iznenađenosti. U slučaju ako je na papiru napisano olovka¹⁰², osoba je najčešće neće biti u stanju pročitati ako gleda slova sa suprotne strane, okrećući papir – osoba će prepoznati da piše olovka. Kao što Wittgenstein navodi, osoba je čitavo vrijeme bila upoznata sa svim slovima, sa samom riječju olovka, no nije je mogla prepoznati i reći da je upoznata s njom zbog različitog načina kojem je ona imala pristup. U slučaju ako je ta riječ – olovka bila napisana rukopisom, lošim rukopisom te je na papiru bila neka črkarija u kojoj se teško moglo različititi pravilne oblike svih slova, osoba također neće imati osjećaj upoznatosti sve dok ne uspije nazrijeti značenje slova koji su bili črkarije i dok ne prodre do značenja same riječi olovka. U ova dva slučaja sama riječ olovka je bila prisutna, osoba je i prije bila upoznata sa svim slovima i riječju olovka, no njena upoznatost je ovisila o drugim utjecajima čijim se savladavanjem osoba "upoznala", tj. susrela s predmetom, riječju s kojom je i prije bila upoznata. Wittgenstein želi reći kako je osjećaj upoznatosti važan osim u

---

¹⁰⁰ Vidi više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 127.

¹⁰¹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 127.

¹⁰² Kao što je primjer koji daje Wittgenstein u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 128.

prepoznavanju predmeta i za naš emotivan odnos prilikom tih radnji; „Nije li osjećaj olakšanja onaj osjećaj koji opisuje iskustvo prelaska od nepoznatih do nepoznatih stvari“¹⁰³.

Wittgenstein smatra kako ne postoji jedan osjećaj¹⁰⁴ upoznatosti već više različitih. Daje primjer¹⁰⁵ osjećaja prilikom susreta s osobom koju dugo nije vidio. Okolnosti tog susreta razlikuju od sličnog susreta koji se dogodio nedavno u vremenskom periodu, štoviše što duži period u kojem se dvije osobe nisu susrele niti imale aktivnih kontakata jedna s drugom uvjetovale su da su se počele zaboravljati, a pri ponovnom susretu dolazi do osjećaja poznanstva, prisjećanja te upoznatosti. U navedenom primjeru Wittgenstein osobi kaže: „O, pa to si ti.“¹⁰⁶, a upravo tim riječima iskazuje se doživljaj (osjećaj) poznanstva. Iako je osjećaj upoznatosti sličan s onim korištenim u primjeru s Napoleonom, razlika je u našem iskustvu na temelju kojega gradimo naš doživljaj primljenih informacija. Dok smo s Napoleonom upoznati samo preko neizravnih informacija putem enciklopedijskih, znanstvenih tj. povjesničarskih informacija te tako o njemu možemo misliti kao vojskovođi, caru, Francuzu, pobjedniku etc. ovisno o tome što smo usvojili i što nam je bitno u određenom trenutku, u primjeru susreta s poznanikom mi već posjedujemo vlastito iskustvo osobe te se naš ponovni susret s tom osobom na neki način samo "osvježava", naše iskustvo jest izravno iskustvo, mi smo bili svjesni te osobe te je pri ponovnom susretu ne trebamo upoznavati¹⁰⁷. Navedeni primjer Wittgenstein koristi kako bi pokazao postojanje i razliku između izravnog i neizravnog opisa, koji međusobno mogu biti suprotstavljeni, za što daje i primjer opisa jednog stola¹⁰⁸; izravnim opisom smatra se opis koji bi se nalazio u nacrtima za izrađivanje stola kod stolara sa svim mjerama i opisima dok bi neizravni opis stola bio opis stola koji se pojavljuje u romanima, iako je takav opis relativno slikovit, on je generalizirajući i većinom se bazira na subjektivnom iskustvu čitatelja koji se temeljem svoje upoznatosti s različitim materijalima i tipovima stolova te se takav neizravan opis bazira na stvaranju mentalnih slika. Na taj način čitateljeva upoznatost sa stolom iz romana je građena na prijašnjem iskustvu i tako jedan nepostojeći stol dobiva svoju realizaciju. No istovremeno i neizravan i izravan opis imaju dodatnu razliku od sveg navedenog pri čemu se u potpunosti razlikuju od osjećaja upoznatosti s osobom s kojom smo se nekad sreli, družili, poznavali. Naglasak je upravo na tom vlastitom

---

¹⁰³ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 129.

¹⁰⁴ Za Wittgensteina su, u ovom kontekstu, osjećaji sinonim sa doživljajima iako često i pravi razliku između njih prilikom njihova opisivanja, npr. imamo razičite doživljaje osjećaja.

¹⁰⁵ Vidi više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 181-182.

¹⁰⁶ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 181.

¹⁰⁷ Misli se na upoznavanje u svakom mogućem smislu, ponajviše na zapamćenim fizičkim karakteristikama, ne misli se samo na upoznavanje imena i prezimena osobe.

¹⁰⁸ Vidi više u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 181.

iskustvu, dok se preostala upotreba riječi upoznatosti, poznavanja koristit sasvim slobodno u mnogim sličnim slučajevima u kojima možemo, ali i redovito koristimo jer nam olakšava generalizaciju korištenih pojmova i stvara veću slobodu upravo u komunikaciji, korištenju jezika. „Skloni smo reći da se, kada priopćavamo osjećaje nekome, na drugom kraju događa nešto što nikada ne možemo znati.“¹⁰⁹, važno je to da smo mi u stanju na određen način izraziti nešto što se u daljnjoj komunikaciji može dodatno proširiti iako je početni stadij u nerazumijevanju, temelj upoznatosti jest vlastito iskustvo koje može, ali i ne mora nužno imati svoje ishodište u stvarnosti u svakom slučaju već je moguće koristiti samo dijelove kako bi se ona rekreirala. „To je sasvim slično onomu da nikada ne možemo znati kada zraka svjetlosti u Fizeauovu pokusu stiže do ogledala.“¹¹⁰

Slično osjećaju upoznatosti je i osjećaj sličnosti koji se bazira na traženju određenih zajedničkih vrijednosti čime uspostavljamo kvalitetu sličnosti i u mogućnosti smo grupirati određene predmete u istu klasu. Wittgenstein navodi primjere svijetloplave i tamnoplave boje, kako bi pokazao kako je naš odnos stvaranja i osjećanja sličnosti iznimno vezan uz jezik koji koristimo. Svijetloplava i tamnoplava su za nas nijanse plave, no za Wittgensteina to je samo tautologija¹¹¹, a time se ništa nije izreklo. Prema njemu na upit o tome što svijetloplava i tamnoplava imaju zajedničko, ne bi se smio (mogao) dati odgovor. On navodi primjer imaginarnog plemena¹¹² koji svijetloplavu naziva Cambridge, a tamnoplavu Oxford te prema tome ne stavljaju te dvije boje u istu klasu plave te za njih one nemaju ništa zajedničko. Sličnost se može razlikovati preko različitih kvaliteta, dvije mrlje posve različite boje ili sastava imaju sličnost u tome što su mrlje, dvije različite marke automobila imaju sličnost u tome što su automobili, dvije olovke različitog oblika i različitih boja tinte mogu imati sličnost u cijeni... Sličnost i različitost ovise o percepciji pojedinca i načinu na koji je uvježban, što ovisi o jeziku koji koristi, kao što je to u primjeru s plemenom koje dvije različite nijanse plave naziva različitim nazivima čime one nemaju dodirnih točaka. Kao što Wittgenstein smatra, kada netko kaže kako uočava određenu sličnost, no čak niti kada je nije u mogućnosti u potpunosti opisati; „To samo označava tvoje iskustvo.“¹¹³.

Unatoč što smo u mogućnosti u našem jeziku koristiti razlike u određivanju nijansi još uvijek možemo koristiti naziv same klase ovisno o kontekstu u kojem ih koristimo. Ponekad

---

¹⁰⁹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 185.

¹¹⁰ Ibid., str. 185.

¹¹¹ Ibid., str. 134.

¹¹² Više o primjeru koji Wittgenstein koristi u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 123-135.

¹¹³ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 136.

smo u situaciji kada želimo imati npr. plavu košulju, no nije nam bitno koje nijanse će ona biti stoga nam nije potrebno u našem korištenju jezika imati naziv za specifičnu nijansu plave boje koju trebamo ili želimo. Nijansi te boje tada pristupamo općenito, tražimo samo da bude plave bez obzira na njenu nijansu kojih smo svjesni. „Here it is apparent that Wittgenstein understands "types" of words in such way that "color words" constitutes a word type [...]"¹¹⁴, što nam ponekad koristi, a ponekad ne, u slučajevima iskazivanja različitosti, u govori o samoj mogućnosti boje, i različitim mogućnostima korištenja istih u jeziku dok „Traditional grammar sees here only one type of word, the adjective.“¹¹⁵

Ta svojevrsna općenitost, generalizacija kojoj se prepuštamo s druge strane omogućuje da istovremeno razlikujemo, ali i svodimo pod isto mnoge predmete, riječi etc. Tu dolazimo do korištenja riječi "isto" kojim se oslobađamo proširenja. Tako da i primjeri graditelja i pomoćnika korištenjem u našem jeziku mogu biti skraćene eliptične rečenice radi uštede vremena. No kako objasniti tu mogućnost mišljenja koja pod isto svodi različite riječi? Wittgenstein daje, već ranije spomenuti, primjer s Napoleonom. Netko može reći kako je „Napoleon bio okrunjen 1804.“¹¹⁶, dok netko drugi može postaviti pitanje; „Misliš li na čovjeka koji je pobijedio u bitki kod Austerlitza?“¹¹⁷, ako je osoba mislila na istu osobu, da li je pritom mislila na njegov čitav život i sve što ga se dotiče? Da li je osobnim imenom Napoleona obuhvaćeno čitavo njegovo djelovanje? Kao što Ayer kaže o navedenom primjeru: „Dokaz da je on mislio na nekoga na koga se tako pozivao leži upravo u ovom kasnijem prihvatanju konačnog opisa.“¹¹⁸, potvrda mišljenja o Napoleonu proizlazi iz samog čina potvrđivanja, osoba u tom trenutku uopće nije morala misliti na Bitku kod Austerlitza, niti na pohod na Rusiju ili bilo što drugo vezano uz Napoleona. Značenje Napoleona za prvu osobu jest osoba koja je bila okrunjena 1804., ono je prošireno sa svime ostalim, no nije potrebno to sve predstaviti jer osoba iz određenog razloga pretpostavlja važnosti jednog nad ostalim, dok se za drugu osobu ista stvar ne poklapa te ona mora tražiti dodatnu potvrdu.

Primjena generalizacije ili općenitosti na sustav pravila olakšava nam korištenje istih iako ne daje definiciju za svaki poseban čin u kojem se ono mora slijediti. U matematičkoj formuli $n+1$, n označava svaki broj kojemu se treba nadodati 1, to može biti $100+1$, $101+1$, $525+1$, $6525+1$. Naše korištenje tog pravila je općenito, definicija vrijedi na općenitom planu

¹¹⁴ Schneider, Hans Julius, *Wittgenstein's Later Theory of Meaning. Imagination and Calculation.*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2014., str.42.

¹¹⁵ Ibid., str. 42.

¹¹⁶ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 142.

¹¹⁷ Ibid., str. 142.

¹¹⁸ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 80.

te se ne treba iznova definirati za svaki slučaj, za svaki broj pojedinačno. Ili kao što to Wittgenstein kaže: „*Nije nam potreban nikakav razlog da slijedimo pravilo onako kako ga slijedimo*. Lanac razloga ima svršetak.“¹¹⁹, to što pravilo $n+1$ svaki put koristimo s drugim brojem kao n , ne znači da je za svaki broj potrebno ponovno definirati pravilo za njega posebno. Ono se samo nastavlja primjenjivati.

Jedno od posljednjih značajnijih mjesta u *Smeđoj knjizi* zauzima primjer dobrovoljnih i nedobrovoljnih činova. Dobrovoljni činovi su činovi u kojima se svjesno, namjerno opterećujemo činjenjem nekih fizičkih činova s namjerom, kao što su to dizanje nekog tereta, nošenje nečega, pisanjem etc. Wittgenstein smatra kako između njih postoji razlika u posljedicama napora koji vrši određenu povratnu informaciju prema nama, dok će to kod dizanja tereta biti snažno izraženo, kod pisanja to najčešće neće biti osim ponekad u slučajevima zamora nakon dugotrajnog pisanja. To su vidljivi činovi u kojima možemo "sami sebe promatrati" kao u eksperimentu. Oni su namjerni jer imamo namjeru nešto učiniti prije našeg samog djelovanja. Tu možemo razlikovati i dobrovoljne činove koje činimo voljno, ali ne osjećamo neki napor, npr. netko nas upita za smjer kretanja, a mi mu rukom pokažemo, doduše, iako ne osjećamo taj napor kao u slučaju dizanja teško tereta, on je još uvijek tu. Nedobrovoljni činovi su oni činovi koji se odvijaju unutar našeg tijela, koje ne možemo kontrolirati ni vidjeti. Oni se pojavljuju istodobno kad i dobrovoljni, razlika je u tome što prilikom dizanja nekog tereta koristimo svoju ruku i znamo što činimo dalje s njom, dok se istovremeno nedobrovoljno aktiviraju svi naši mišići kojih niti nismo svjesni niti imamo kakvu mogućnost pojedinačne kontrole nad njima. Wittgenstein daje usporedbu tijela s mehanizmom s mnoštvom poluga kojima se upravlja samim mehanizmom, unatoč našem htijenju, mi nismo u mogućnosti kontroliranja svakog našeg mišića kao što bismo to činili s polugama u mehanizmu, mi samo upravljamo mehanizmom/tijelom bez mogućnosti kontroliranja poluga/mišića u nekom činu djelovanja. S druge strane valja razlikovati dobrovoljan i nedobrovoljan govor, dobrovoljan govor bi bio svaki namjerni govor – kada želimo nešto iskazati. Nedobrovoljan govor su riječi koje izgovorimo u slučajevima šoka, iznenađenja, bolu poput – "Joj, - Auu, -Aaaa!", „[...] dobrovoljno (ili nedobrovoljno) djelovanje, u mnogim je slučajevima, kao takvo obilježeno mnogim okolnostima u kojima se djelovanje odigrava, a ne iskustvom koje bismo nazvali karakterističnim za dobrovoljnu radnju.“¹²⁰. Naše govorno, jezično djelovanje nije uvijek u potpunosti pod kontrolom naše

---

¹¹⁹ Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 143.

¹²⁰ Ibid., str. 157.

volje. Kao što Ayer proturječi Wittgensteinu: „Čak nije ni tačno, u slučaju neke voljne radnje, da mi uvek znamo šta nameravamo da uradimo pre nego što to i uradimo.“¹²¹, primjera u prilog tome je bezbroj, često uhvatimo šalicu koja nam je ispala bez posebne namjere da ju uhvatimo, djelovanje, moglo bi se reći, instinktivno. Postupak hvatanja nečeg, npr. podizanja neke igračke s poda nije ovisan o našem promišljanju načina na koje ćemo usmjeriti prste i kako zgrabiti igračku ili neki predmet, i naprosto djelujemo i uhvatimo stvar. Ista je stvar i s govornim djelovanjem, najčešće ne promišljamo svaku našu riječ koju ćemo izgovoriti, mi jednostavno djelujemo.

Zaključna razmatranja

Filozofija Ludwiga Wittgensteina označava veliko mjesto u suvremenoj filozofiji, štoviše, ona je imala velikog utjecaja u nastanku i razvoju analitičke filozofije. Njegovo filozofsko stvaralaštvo dijeli se na njegov rani i kasni period. Razlika između njegove misli u ranom periodu koji se odlikuje *Tractatusom logico-philosophicusom* i kasnog perioda koji se odlikuje *Filozofskim istraživanjima*, iznimno je velika. Štoviše, kasni Wittgenstein odbacuje svoj rani period, upravo onaj koji je najznačajniji u razvoju analitičke filozofije. Između ta dva perioda može se istaknuti i njegov srednji period u kojem se po prvi puta naziru otkloni od njegovih misli u ranom periodu i predstavljaju prijelazne misli prema njegovom kasnom periodu. Taj period obilježen je njegovim predavanjima na Sveučilištu u Cambridgeu, gdje su na temelju njegovih predavanja nastale *Plava* i *Smeđa knjiga*, nazivane i *Uvodnim studijama za Filozofska istraživanja*. Ono što se može reći za ove dvije knjige jest da imaju ključno mjesto u razumijevanju filozofije jezika i onoga što je Wittgenstein izrazio u svom kasnom periodu. S obzirom da su one nastale na temelju diktacija i bilježaka studenata te da nisu bile predviđene za publiciranje, uočljiv je razmjerno slobodan sadržaj koji obiluje primjerima.

U *Plavoj knjizi* prikazani su ključni elementi njegove filozofije jezika, posebice bazirani na teoriji značenja kojom je uvelike napravio otklon od onog što je smatrao u *Tractatusu*. Wittgenstein uvodi termin jezične igre kako bi pokazao veliku većinu slobode koja postoji u našem jezičnom sistemu i načinu na koji koristimo jezik. Jezične igre pojašnjava primjerima kao oblike jednostavnijeg jezika od onog našeg prirodnog kako bi pokazao kako je naše korištenje jezika, jezičnih znakova, prepozicija uvjetovano kontekstom

---

¹²¹ Ayer, A. J., *Ludvig Vitgenštajn*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2010., str. 82.

na temelju kojega se uspostavlja značenje. Ključna ideja jest da značenje nije u esenciji neke riječi koja je odraz nekog predmeta, značenje je u načinu na koji se ono koristi u određenom kontekstu. Najviše problema u razumijevanju predstavlja nam težnja za općenitošću koju želimo primijeniti na sve. U nedostatku mogućnosti primjene iste nastavljamo s proširivanjem što nas ne dovodi do rješenja naših problema već samo do udaljavanja. Razrješenju takvih problema možemo doći proučavajući jezične igre, jednostavnije oblike korištenja jezika, tj. jezičnih znakova. Wittgenstein uvodi metaforu obiteljske sličnosti kako bi pokazao koji su to načini na koji mnoge riječi ubrajamo pod jedan općeniti pojam čime mnoge posve različite stvari dovodimo pod isti nazivnik. Mnoge naše prepozicije ne mogu se jasno definirati jer nemaju stroge granice što definicije moraju imati, stoga tražimo određene sličnosti uspoređujući ih s drugima kako bismo ih mogli svesti u istu klasu. Na temelju primjera Wittgenstein je pokazao kako naše korištenje jezika ovisi o kontekstu u kojem se ono koristi, a naši pokušaji objašnjenja istog najčešće nisu u potpunosti točni zbog nedostatka već navedenih oštih granica koje bi omogućile stroge definicije prema kojima bi se postupalo.

U *Smeđoj knjizi* Wittgenstein se isključivo bavi primjerima od kojih je neke naveo u *Plavoj knjizi* koje je uvelike razradio kako bi pokazao načine na koje se oni koriste i načine na koje se pretpostavlja da se njihovo shvaćanje omogućava. Na temelju primjera jezičnih igara koje sada smatra već jednostavnim jezicima, a ne samo oblicima kojim se mogu na jednostavniji način pojasniti određeni elementi svakodnevnog jezika, pokazuje načine na koje je moguće koristiti jezik. Jedan od najznačajnijih primjera je primjer graditelja i njegovog pomoćnika na temelju kojih pokazuje načine na koje bismo mogli objasniti određene aspekte, ali i načine usvajanja jezika i njegova kasnijeg korištenja putem uvježbavanja. Također, primjerima pokazuje kako je korištenje jezika uvjetovano i našim osjetilnim doživljajima. Kao ključno mjesto u njegovom srednjem periodu mogli bismo staviti stajalište koje je uvelike označilo njegov kasniji period – značenje je uvjetovano našim korištenjem, uporabom te ne postoje oštre granice temeljem kojih bismo mogli dati stroge definicije pomoću kojih bismo mogli "ograničiti" jezik i doći do same esencije nekog značenja. Jer tog značenja nema ako mu ga mi ne pridamo. *Plava* i *Smeđa knjiga* su prema tome krucijalna djela koja označavaju razvoj Wittgensteinove misli i uvelike su korijen onoga što je kasnije razvijeno u filozofiji običnog jezika.

Literatura

- Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.
- Ayer, A. J., *Filozofija u dvadesetom vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Ayer, A. J. [Ejer, Alfred], *Ludvig Vitgenštajn*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2010.
- Baum, Wilhelm, *Ludwig Wittgenstein između mistike i logike*, Naklada Lara, Zagreb, 2006.
- Bouwsma, O. K., "The Blue Book", u: *The Journal of Philosophy*, vol. 58., no. 6., Journal of Philosophy Inc., 1961., str. 141-162.
- Devitt, Michael., Sterelny, Kim, *Jezik i stvarnost. Uvod u filozofiju jezika*, KruZak, Zagreb, 2002.
- Festini, Heda, *Uvod u čitanje Ludwiga Wittgensteina*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1992.
- Grayling, A. C., *Wittgenstein. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2001.
- Halder, Alois, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002.
- Macan, Ivan, "Pogovor", u: Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009., str. 187-192.
- Munz, Volker A., "Phenomenology and Language. Some Remarks on Wittgensteins Middle Period", u: Leinfellner, Elisabeth., Haller, Rudolf, et al. (ur.), *Experience and the Analysis. 27th International Wittgenstein Symposium. Contributions of the Austrian Ludwig Wittgenstein Society. Volume XII.*, Österreichische Ludwig Wittgenstein Gesellschaft, Kirchberg am Wechsel, 2004., str. 255-257.
- Petrović, Gajo, *Suvremena filozofija. Ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- de Saussure, Ferdinand, *Tečaj opće lingvistike*, ArTresor naklada – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2000.
- Schneider, Hans Julius, *Wittgenstein's Later Theory of Meaning. Imagination and Calculation*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2014.
- Sluga, Hans, "'Whose House is That?' Wittgenstein on the Self", u: Sluga, Hans., Stern, David (ur.), *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., str. 320-353.
- Stern, David, "The 'Middle Wittgenstein': From Logical Atomism to Practical Holism", u: O. Bueno, V. F. Hendricks, et al. (ur.), *Synthese. Vol.87. issue 2.*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1991., str. 203-226.
- Thompson, James M., *Wittgenstein on Phenomenology and Experience: An Investigation of Wittgenstein's 'Middle Period'*, Publications from the Wittgenstein's Archives at the University of Bergen. No 21, Bergen, 2008.
- Wittgenstein, Ludwig, *Plava i Smeđa knjiga*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.

Aspeitia, Axel Arturo Barcel, "*Grammatical Necessity in Wittgenstein's Middle Period*", (http://www.filosoficas.unam.mx/~abarcelo/PDF/Grammatical_Necessity.pdf), (07.05.2015.).

Casey, Gerard, "*Artificial Intelligence and Wittgenstein*", (<https://www.ucd.ie/philosophy/staff/gerardcasey/casey/ArtIntWitt.pdf>), (07.05.2015.)

Gibson, Artur, "*Francis Skinner's Original Wittgenstein Brown Book Manuscript*", (<http://wittgensteinrepository.org/agora-ontos/article/view/2167>), (07.05.2015.)

"*Ludwig Wittgenstein*", (<http://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein/>), (07.05.2015.).

"*Ludwig Wittgenstein (1889-1951)*", (<http://www.iep.utm.edu/wittgens/>), (07.05.2015.).

"*Vienna Circle*", (<http://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>), (07.05.2015.).

"*Vienna Circle*", (<http://www.iep.utm.edu/viennacr/>), (07.05.2015.).